

Gerencsér Balázs Szabolcs

Nyelvjogi világképek

- az Amerikai Egyesült Államok nyelvjoga
és annak európai tapasztalatai

(habilitációs tézisek)

2019.

Gerencsér Balázs Szabolcs

Nyelvjogi világképek

- az Amerikai Egyesült Államok nyelvjoga és annak európai tapasztalatai

(habilitációs tézisek)

Tartalom

I. RÉSZ: Nyelvjogi világképek kialakulása és általános jellemzői	3
1. Nyelvhasználat és jog kapcsolata.....	3
1.1. Népek nyelvei	3
1.2. Nyelv és Jog.....	4
2. A kisebbségi nyelvekre vonatkozó pozitív nemzetközi háttér	6
2.1. Globális emberi jogi katalógusok	6
2.2. Európai egyezmények.....	7
3. Alkotmányos anyanyelvhasználat	8
3.1. Nyelv és identitás.....	8
3.2. Nyelvi szabályok az alkotmányokban – kitekintés	8
3.2. Nyelvek a magyar Alaptörvényben.....	9
4. Az anyanyelvhasználatához való jog alapjogi problematikája	10
II. RÉSZ: Az USA-ban élő spanyol ajkú közösség nyelvi jogai (esettanulmány).....	12
5. Kisebbség-e a Hispán/Latínó közösség az USA-ban?	12
5.1. Kisebbségi jogi határozatlanság.....	12
5.2. A hispán identitás és a kétnyelvűség kapcsolata	15
5.3. A nyelvi kompetencia és a LEP-jelenség	16
6. Hivatalos és kisebbségi nyelv kérdése az USA-ban	18
6.1. XX. század eleje: amerikai identitás és angolosítás korszaka	18
6.2. XX. század második fele: a hispán virágkor.....	20
6.3. 80-as évek: újabb fordulat és az angol nyelv dominanciájának erősödése	21
7. Hivatalos nyelv és az USA alkotmánya	21
7.1. A „hivatalos nyelvi módosítás” (ELA)	21
7.2. Nyelvjogi szabályok az alkotmányos gyakorlatban.....	23
7.3. Alkotmányos jogok összefoglalása	28
7.4. A USA törvény-kompilációjának nyelvjogi szabályai (U.S. Code)	30
8. Tagállamok viszonya a többnyelvűséghez	33
III. RÉSZ: Konklúzió.....	36
9. A nyelvvédelem komplexitása	36
10. Nyelvek békés együttélésének eszköztára	37
A szerző válogatott publikációi.....	38

I. RÉSZ: Nyelvjogi világképek kialakulása és általános jellemzői

1. Nyelvhasználat és jog kapcsolata

1.1. Népek nyelvei

A nyelv egy kollektív jelenség. Társadalmunk és emberi kapcsolataink alapja, az egyik legfontosabb kommunikációs csatornánk. Az ember társadalmiasodásával egyidős jelenség.

A nyelvek sokszínűsége az emberiség történetében elég korán alakult ki. A nyelvek különbözősége akadályozta (legalábbis nehezítette) a népek közötti kapcsolatot politikai és gazdasági értelemben, ezért a különbözőség és földrajzi változatosság problematikája már az ókori embert is foglalkoztatta.

A zsidó-keresztény hagyományban jól látható, hogy az ideális állapot az egynyelvű (egyetértő, Isten akaratát cselekvő) környezet volt.¹ Amikor az ideális megbomlik: az emberek nem értik meg egymást. Mégis, az emberben rejlő teljességre törekvés, a közösség megélése egészen szoros kapcsolatban van a nyelvvel, hiszen ez egy fontos csatornája a gondolatok, érzések kifejezésének.

Az ókori vallási hagyományok megértették, hogy a földrajzi különbözőségeken rejlő nyelvi változatosság egy *tény*. A különböző népek által használt nyelvek egymástól való különbözősége egy olyan *valóság*, amelyet el kell fogadni, ahhoz igazodni kell. A legrégebbi vallások ezért tekintenek erre az *adottságra*, úgy, mint az isteni akarat kifejeződésére. Az ember, mivel elfogadja a népek és nyelvek sokféleségét, ezért vágyik a megértésre. Maguk az ókori társadalmak is soknyelvűek voltak – ennek a Szentírás is jelét adja. Nem véletlen, hogy az első Pünkösöd egyik legelső csodája is a nyelveken való szólás, a jó hír anyanyelven való megértésének képessége volt.²

A nyelvek különbözőségére az ember tehát története során folyamatosan reflektált. Évezredekken keresztül különböző művészeti és tudományos ágak azt próbálják megfejteni, hogy a nyelvek hogyan működnek és milyen kapcsolatban állnak egymással és a társadalommal. A nyelv önmagában is összetett jelenség, amelyet tudományágak sora vizsgál. A nyelv használata egyszerre személyes és társadalmi jelenség, így ezek mellett a nyelv belső folyamatai és állandó változása-fejlődése is önálló vizsgálati tárgya a nyelvészetnek. Bár mindezekkel és a nyelv még megannyi összetevőjével tudományágak sora foglalkozik, végtére is céljuk tulajdonképpen egy: annak vizsgálata, hogy a nyelv csatornáján az egyik embertől a másik emberig hogyan jut el az üzenet, illetve azt milyen tényezők befolyásolják.

Mai ismereteink szerint több mint 7000 élő nyelv van a világon.³ Ezek száma folyamatosan változik – többnyire amiatt, hogy kisebb törzsek nyelveinek megismerésével a nyelvtudomány hogyan halad, illetve más nyelvek hogyan halnak ki, tűnnek el.⁴

A nyelvről továbbá olyan társadalmi jelenségként is beszélünk, amelyet elsősorban nyelvtudomány fogalomrendszerével írunk le. Ezt a terminológiát a jogtudomány is felhasználja. Ezekből a

¹„A föld akkor még egy ajkú és egyazon beszédű volt.” (Ter. 11,1)

²„Íme, ezek, akik beszélnek, ugye mindnyájan galileaiak? Hogyan halljuk hát mégis mindannyian a saját nyelvünket, amelyben születünk?” (Ap.Csel. 2, 7-8.)

³7097 nyelvet közölt a világ egyik legátfogóbb nyelvi adatbázisa, az Ethnologue.com 2019 januárjában.

⁴Stephen R. Anderson szerint 1911-ben mintegy ezer nyelvet ismert a nyelvtudomány, míg 2009-ben pedig 6909 nyelvet közölt ugyanaz az Ethnologue.com, amelyet előbb idéztem. Stephen R. Anderson: How many languages are there in the world? Linguistic Society of America, 2010. <https://www.linguisticsociety.org/content/how-many-languages-are-there-world>

fogalmakból itt csak felvillantok néhányat, amelyek később, a nyelvek jogi státusának elemzésekor még fel fognak bukkanni.

A nyelvek nem igazodnak az országhatárokhoz, ezért egy országban számszerűségében, funkciójában leginkább a *domináns* nyelvet használják. A domináns nyelvet mind az *egynyelvű*, mind *többnyelvű* csoportok használhatják, azonban mindez nem jelent „államnyelvi” státust. Amennyiben a jog normatív eszközökkel elismeri, megerősíti egy nyelv jogi státusát, *hivatalos* nyelvvé válik. Ha kisebbségi jogi szempontból vizsgáljuk a nyelveket, *többségi* és *kisebbségi* nyelvről beszélhetünk; ha pedig a kisebb nyelvek területiségére reflektálunk, a *regionális* nyelvekre tekintünk. Ha a nyelveredetét, vagy társadalmi megjelenését vizsgáljuk, akkor *bennszülött*, *őshonos*, vagy *alig használt (védett)*⁵ nyelveket mondunk.

Azt, hogy egy nyelv „ereje”, „dominanciája” miben rejlik, összetett kérdés. A történelmi tapasztalatok alapján a nyelvészettudomány egyetért abban, hogy nemcsak a nyelv nyelvészeti sajátosságaitól függ mindez, hanem annak a demográfiai, gazdasági és politikai korrelációjától is.⁶ A nyelvnek különösen a kulturális és a politikai determinációja fontos tényező, hiszen „a nyelv ismerete vagy annak hiánya közvetlenül befolyásolja a polgárok politikai aktivitását, politikai jogaik gyakorlását.”⁷

A nyelv tehát egy heterogén tényezőktől befolyásolt társadalmi jelenség is egyúttal, amely kihat a jogi megítélésére is.

1.2. Nyelv és Jog

A nyelv közösségi karaktere különösen fontos tényező abban, hogy a nemzetté válásban is jelentős szerepet kapjon a nyelv. Azonban mielőtt a nyelv alkotmányjogi szerepét megvizsgáljuk, vessünk egy pillantást a nyelv és a jog kapcsolatára.

A nyelv egyik legfontosabb jellemzője az örök változása – változékonysága. Mivel a nyelv szorosan kapcsolódik az azt használó közösséghez, változásai (gazdagodása, szegényedése, fejlődése, elhalása) úgy alakulnak, ahogy a közege, a társadalom. Felmerülhet a kérdés, hogy mi köze lehet a folyamatos és dinamikus változásban álló nyelvnek a statikus állandóságot igénylő joghoz?

A nyelv és a jog számos területen kapcsolódik egymáshoz. Az első és legkézenfekvőbb kapcsolat, amikor *a nyelvre, mint a jog közegére* tekintünk. A jogi parancs, szabályosság megjelenési formája szükségszerűen a nyelv csatornáján keresztül történik. A jogi szabályozás jogszabályban vagy más szabályozóban, szerződésekben, döntésekben megjelenő írásos és a tárgyalótermekben, tárgyalóasztaloknál, konferenciákon elhangzó szóbeli formáját *jogi nyelvnek* hívjuk. A jogi nyelv folyamatait, jellemzőit a *jogi lingvisztika* vizsgálja.⁸

Ahhoz, hogy a jog által közvetíteni kívánt magatartásminta valóban célba érjen, figyelembe kell vennie a használt közeg (a nyelv) sajátosságait és a jelentéstartalmat. A jogi nyelv egy sajátos szakmai fogalomtárat is feltételez, amely alkalmas a jogi tartalmak kellően precíz közlésére. A tartalom és a

⁵Ez utóbbi kategóriát (Lesser Used Languages) az Európai Gazdasági Közösség / Európai Unió használta az európai eltűnőfélben lévő nyelvek védelmére kialakított rendszerben. Az European Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL) 1982-2010-ig működött civil szervezeti formában. Ma ezt az NGO szerepet az European Language Equality Network (ELEN) tölti be. <https://elen.ngo/>

⁶Jean Laponce: Babel and the Market: Geostrategy for minority languages. In: Jacques Maurais – Michael A. Morris: Languages in a globalising world. Cambridge University Press, 2003. 59.

⁷Láncos Petra Lea: Nyelvi jogok. In: Lamm Vanda (szerk.): Emberi Jogi Enciklopédia. HVG-ORAC, 2018. 568.

⁸Heikki E.S. MATTILA: *Comparative Legal Linguistics*. Ashgate, Farnham-UK, 2013. 5.

forma egyensúlyának kibillenésekor a szaknyelv és a köznyelv eltávolodhat egymástól.⁹ Nem magyar sajátosság, hogy a jogszabályok, határozatok sokszor még a szakember számára is nehezen érthetőek, vagy egyenesen érthetetlenek. Az Egyesült Államokban például 2008-tól egy mozgalom indult el a jogi nyelv egyszerűsítése érdekében (Plain Language Movement).¹⁰ Az egyszerűsítés célja pedig annyi, hogy a jogi szöveg - hangsúlyozottan a komplexitásához igazodó mértékben - vegye figyelembe a címzetteket és a nem szakemberek által való könnyebb érthetőséget (azaz a közérthetőséget).

A nyelv és a jog másik nagy kapcsolódási területében a *nyelvre, mint a jogi szabályozás tárgyára* tekintünk. A legkülönbözőbb okokból kerülhet a nyelv a jogi szabályozás körébe, mint például védelmi funkció betöltése, vagy identitás-megerősítő deklaráció. Az előbbire példa, ha a jogi szabályozás így például valamely nyelvet kívánja védeni külső hatástól. Egyik érdekes magyar példa a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről szóló 2001. évi XCVI. törvény. Ebben az Országgyűlés - többek között - a reklám szövegének, ideértve a jelmondat (szlogen) magyar nyelvű közlését rendelte el. Bár a szabályozás célja - a nyelv fokozott védelme a jövevényszavak káros(nak tartott) hatásától - egyfelől érthető, mégis a törvény hatályba lépésétől kezdve látható, hogy a nyelv túl dinamikus ahhoz, hogy ilyen merev keretek közé lehessen szorítani. Ekkor már a jogi szabályozás alkalmazhatósága válik kérdésessé.

Másik példa a nyelvhasználat és/vagy az *állam hivatalos nyelvének szabályozása*. Azon államok, amelyek deklarálják a „hivatalos” nyelvüket (nyelveiket), jellemzően valamely, a társadalomban használt nyelvhez kapcsolnak jogi értelmezést. Az így kiemelt nyelv lehet akár a domináns nyelv, de lehet valamely más nyelv is. Azt azonban fontos rögzíteni, hogy egy nyelv nem a formális jogi elismeréstől válik dominánssá, hanem a társadalom választásától. Azzal, hogy egy állam jogi normában rögzíti egy nyelv „hivatalos” státusát, nem tesz mást, minthogy valamilyen okból elismeri annak a nyelvnek jogi relevanciáját. Ez azt is jelenti, hogy a hivatalos nyelvről szóló normák nem konstitutív szabályok, hanem deklaratívak – értve ez alatt, hogy a hivatalos nyelvi státus jogi és nem nyelvészeti kategória, amely a nyelv tényleges használatát, a lakosság nyelv választását nem fogja befolyásolni. Jó példa erre az ír nyelv hivatalos státusa¹¹, amely egyáltalán nem eredményezi a hétköznapi nyelvben való domináns használatát. Ugyanígy, bármennyire is hivatalos az USA Hawaii államában az őshonos hawaii nyelv¹², mégis az angol a domináns nyelv a szigeteken, így a jogi elismerése inkább csak formalitás, a nyelv kulturális értéke előtt való tisztelgés.

Az, hogy milyen okból valósul meg ez a deklaráció, országonként különbözhet. Belgiumban például az 1960-as évekre felerősödő közjogi feszültségben a nyelvi régiók kialakítása és a francia, a flamand és a német nyelvek hivatalossá nyilvánítása a politikai stabilizációt célozta. A közép-európai régióban azonban a hivatalos nyelvi deklarációk inkább a nemzeti nyelv szerepét hangsúlyozzák és a nemzeti

⁹Pátkai Nándor: A közérthető jogalkotásról. Az általános közigazgatási rendtartás nyelvezete. Magyar Jogi Nyelv, 2017/1, 21.

¹⁰Mark ADLER: The Plain Language Movement. Tiersma - Solan (szerk): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford University Press, 2012. 67.

¹¹Az ír Alkotmány 8. cikk 1. és 2. bekezdésének eredeti angol nyelvű szövege: „1. The Irish language as the national language is the first official language. 2. The English language is recognised as a second official language.” https://www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/The_Constitution/Bunreacht_na_h%C3%89ireann_October_2015_Edition.pdf

¹²A hawaii tagállami alkotmány XV. fejezetének 4. cikke mondja ki, hogy „English and Hawaiian shall be the official languages of Hawaii, except that Hawaiian shall be required for public acts and transactions only as provided by law.” <http://lrbhawaii.org/con/conart15.html>

identitás megerősítését célozzák.

Természetesen lehet egy államnak több hivatalos nyelve is, ahogy azt a norvég, finn, svájci vagy belga példa mutatja. A jogi szabályozásban a nyelv kérdése többnyire akkor merül fel, amikor a hivatalos nyelven kívül más nyelvek is megjelennek az állam területén. Ekkor a szabályozás már nemcsak a hivatalos nyelv, hanem a regionális, vagy a kisebbségi nyelvek védelmét jelenti. E két kategória az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájában jelenik meg, így azokat elsősorban az európai nyelvekre (sőt, azon belül is a szerződés részes államainak nyelveire) alkalmazzuk.

A nem hivatalos státuszban lévő nyelvekkel kapcsolatos jogi védelmet összefoglalóan *nyelvi jogoknak* nevezzük.¹³ Európa határain kívül olyan általános szabályozás, mint az előbb említett Nyelvi Charta nincs, sőt ma a nyelvi jogok általános elismerése - elismertetése is egyike a jogvédő küzdelmeknek. Jóllehet a nyelv, mint a kisebbségek jellemző karaktere különböző nemzetközi dokumentumokban megjelenik, mint azt alább látni fogjuk, közel sem egységes a nyelvi jogok értelmezése. Skutnabb-Kangas professzor asszony külön nevesíti a nyelvi jogok és az általános emberi jogok közötti halmazt: ezek a „nyelvi emberi jogok” (Linguistic Human Rights), mint például a nyelv elsajátításához való jog vagy a nyelv használatához való jog.¹⁴

2. A kisebbségi nyelvekre vonatkozó pozitív nemzetközi háttér

2.1. Globális emberi jogi katalógusok

A nyelvek nemzetközi jogi védelme a kilencvenes évek elejéig annak ellenére volt „légies”, hogy a XIX. századtól találunk dokumentumokat, amelyek kifejezetten nyelvi természetűek voltak.¹⁵

Mára jól látható, hogy a nemzetállamok rohamos kiépülésével, a 1800-as évek végén kialakuló kisebbségvédelmi rendszer itt Európában különösen a nyelvi karakterrel rendelkező kisebbségekre vonatkozott. Erre szemléletes példa az 1868. évi XXXIII. törvénycikk (a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában), amely korának egyik legelőremutatóbb kisebbségi törvénye volt. Ez a jogszabály tartalma szerint szinte kizárólag nyelvjogi normákat tartalmazott. Később, a világháborúkat lezáró békeszerződések is tartalmaztak nyelvi rendelkezéseket - különösen az antidiszkriminációs klauzulák és az oktatási jogok tekintetében.¹⁶

A nyelvhasználat jogi védelmet akkor kap, ha kisebbségi nyelvről van szó. A nyelvi jogok tárgya tehát a pozitív jogban korlátozott. A XX. század nagy emberi jogi katalógusai kerülnek a nyelvi jogok definiálására.

Az ENSZ emberi jogi nagy multilaterális szerződése között a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának¹⁷ 27. cikke említi a kisebbségekre vonatkozó generális szabályon belül a nyelvhasználatot. Ez a cikk egyértelműen a normatív szabályozás részévé teszi a nyelvet is: „Olyan államokban, ahol (...) nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem

¹³Tove SKUTNABB-KANGAS: Linguistic Human Rights. In: TIERSMA - SOLAN (szerk): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford University Press, 2012. 235-236.

¹⁴SKUTNABB-KANGAS i.m. 238.

¹⁵Tove Skutnabb-Kangas: Linguistic Human Rights. in: Lawrence M. Solan and Peter M. Tiersma (ed.): *The Oxford Handbook of Language and Law*. 231-247.

¹⁶Vö: Kovács Péter: *Nemzetközi jog és Kisebbségvédelem*. Budapest, Osiris, 1996. 11-18.

¹⁷Magyarországon kihirdette: 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről

lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen (...) saját nyelvüket használják.”

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága a cikk értelmezése során egyértelműen elismerte a nyelvnek a kisebbségi identitáshoz való kapcsolatát. Az is kimondta, hogy bár egy államnak jogában áll „egy vagy több hivatalos nyelvet megjelölni, ez nem zárhatja ki a hivatalos viszonyokon túl az egyénnek azt a jogát, hogy szólásszabadságával a maga által választott nyelven éljen.”¹⁸

A nyelv és identitás kapcsolatára reflektál a Gyermek jogairól szóló 1989-ben, New Yorkban létrehozott egyezmény is, amelynek 29. és 30. cikke egyértelműen megjeleníti, hogy a gyermeknek a kulturális identitása, vallása és anyanyelvhasználata mind védett értékek.

2.2. Európai egyezmények

A nyelvi jogok a nemzetközi pozitív jog emberi jogi katalógusaiban ennél részletesebben nem jelennek meg. Egyedül az Európa Tanács hozott létre olyan kötelező érvényű nemzetközi szerződéses rendszert, amely a kisebbségi nyelvhasználat mélyebb rétegeibe is elér. Ennek a keretrendszernek két pillére van, az egyik a kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény¹⁹ (továbbiakban: Keretegyezmény), a másik pedig a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája²⁰ (továbbiakban: Nyelvi Charta).

A Keretegyezmény nevéből is következtethetően, Európa általános kisebbségvédelmi szerződése. Jellemzője, hogy általánosan fogalmaz, sőt éppen annyira tágítja a kereteit, hogy minden ET tagállam – a Kaukázustól a Pireneusokig – beleférjen. Igazi erejét egy jól szervezett ellenőrző mechanizmus jelenti.

A Keretegyezmény – általános jellege ellenére – 5. cikk. 1. bekezdésében a kisebbségi személyek identitásának szükségszerű elemeként említi a nyelvet, amelynek használatára és fejlesztésére jogosultak. Az egyezmény a nyelvhasználatot elismeri még, mint a véleménynyilvánításhoz való jog része (9. cikk), magán és nyilvános szóbeli és írott formában, hivatalos viszonyokban, információs és jogvédelmi helyzetekben (10. cikk). A Keretegyezmény továbbá elismeri a kisebbségi nyelvhasználat kapcsolatát a névhasználattal, táblafeliratokkal (11. cikk), oktatással (12. cikk); továbbá az anyanyelv tanulásának általános jogát (14. cikk). A Keretegyezményben a nyelvhasználat tehát egy olyan területe a védett jogoknak, amely vagy alapjogok érvényesülése, vagy az államigazgatás valamilyen működése során merülhet fel.

Az előbbihez képest nem általános, hanem konkrét védelmet a Nyelvi Charta biztosít, amely így az európai nyelvvédelem alapidokumentumává vált. A Nyelvi Charta a kisebbségi vagy regionális nyelvek használatát jogként ismeri el. A Preambulum harmadik bekezdése a magán- és közsférában egyaránt elismeri és elidegeníthetetlen jogként kezeli az (anya-)nyelvhasználatot. Ennek a fontos deklarációnak a kifejtése lesz a II. és III. részben foglalt *stricti iuris* kötelezettségek rendszere. A Preambulum másik kiemelkedő vonása, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot alapértéknek és az európai kulturális örökség részének tekinti. Ezzel a Charta kisebbségi nyelveket bekapcsolta az európai kulturális hagyományok körébe és védelmüket a demokratikus értékek közé emelte. Mindezt

¹⁸General comments under article 40, paragraph 4, of the International Covenant on Civil and Political Rights 1/ General comment No. 23 (50) (art. 27) 2/, 3/, A/49/40, I (1994) 448.

¹⁹ETS 157. Magyarországon kihirdette: 1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről

²⁰ETS 148. Magyarországon kihirdette: 1999. évi XL. törvény a Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről

pedig úgy teszi, hogy az első mondatától az utolsóig tekintettel van arra, hogy az európai nyelvi diverzitás nemcsak a nyelvek többféleségét jelenti, hanem a nyelvvédelem országonként eltérő (történelmi, társadalmi, földrajzi stb.) jellemzőit is. A III. rész választható rendszerű kötelezettségei ugyanezt a különbözőséget tudja megfelelően kezelni és ezáltal egyediesíteni az állami vállalásokat. A nyelvi diverzitás ugyanis Európában nem jog, hanem ténykérdés, amelyet külön konstituálni nem kell, elég csak meghivatkozni a szövegben.

A Nyelvi Charta szövege azzal, hogy a jogi védelem alá eső nyelvek körét leszűkíti, egy sajátos tárgykört is kijelöl: a kisebbségvédelem és a nyelvvédelem halmazából csak e kettő közös részalmazát. A szöveg tehát nem tisztán kisebbségvédelem és nem tisztán nyelvvédelem. A kettőnek egy sajátos ötvözete, amely amellet, hogy egy európai sajátosságon alapul, túlmutat ezen a kontinensen és globális nyelvi problémákra mutat válasz-alternatívát.

Magyarország mindkét nemzetközi szerződésnek részes fele. A magyar jogot tehát hozzá kell igazítani e szerződésekben foglaltakhoz. Ezt a megfeleltetést találjuk meg különösen az eljárási törvényeink nyelvi szabályaiban, illetve a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvényben, és ennek felel meg az Alaptörvény említett szabálya is.

3. Alkotmányos anyanyelvhasználat

3.1. Nyelv és identitás

A bemutatott nemzetközi dokumentumrendszer elismeri a nyelv identitás-formáló szerepét. Az egyes államok belső jogával szinte párhuzamosan kialakuló kisebbségi jogi – nyelvjogi nemzetközi szabályok mind reflektálnak a nyelvnek a társadalomban betöltött szerepére. A jog nem tehet mást, mind fejet hajt az előtt a tény előtt, hogy a társadalmi kohézió egyik legfontosabb összetevője a nyelv. Az egy országban beszélt eltérő nyelvek pedig nem gyengítik, hanem ellenkezőleg, erősítik a társadalmat. Ha az állam képes a kisebbségek nyelvén is megszólalni, az pedig az államban való bizalmat erősíti.

A magyar közjogi hagyományban mindez egyáltalán nem újszerű gondolat, hiszen Szent István király, fiához, Szent Imre herceghez intézett Intelmeiben a soknyelvűség és a sokkultúrájúság értékeire külön fel is hívja a figyelmet: „Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő.”²¹

A globális világ ezt a többnyelvűségben rejlő politikai értéket gazdasági értéké is transzformálja. A kisebbségi vagy nem-domináns nyelvek ismerete kaput nyithat a globális világ előnyeire, megnöveli az egyén érvényesülési lehetőségeit.²²

3.2. Nyelvi szabályok az alkotmányokban – kitekintés

Az előzőekben megállapítottuk a nyelvről, hogy a jogi szabályok nem hozzák létre a nyelv dominanciáját, hanem csupán egy nyelv közszférában való használatának elsőbbséget (esetleg kizárólagosságot) tudnak biztosítani. A nyelv tehát nem olyan társadalmi jelenség, amely jogi szabályozás útján jönne létre. Az alkotmányos szabályok éppen ezért sokszor nem is reflektálnak a társadalom által választott nyelvre, nyelvekre.

²¹ VI. a vendégek befogadásáról és gyámolításáról. <http://mek.oszk.hu/00200/00249/00249.htm>

²² vö: Bonnie URCIUOLI (2008): Whose Spanish? In: Mercedes NIÑO-MURCIA - Jason ROTHMAN: *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*. Studies in Bilingualism. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 276.

Abban az esetben azonban, amikor a korábban is említett kulturális vagy politikai kapcsolódás annyira erős, hogy ezt indokolja, több olyan példa is található, amikor egy állam (vagy egy tagállam) alkotmánya hivatalos nyelvi státust rögzít. Ennek többnyire a legalapvetőbb jogi következménye, hogy az állam azon a nyelven folytatja a kommunikációját, amelyet hivatalosként deklarált. Akár a belga, svájci, finn, kanadai, akár az ír vagy hawaii példára tekintünk, azaz akár politikai, akár kulturális okból vált egy nyelv hivatalos nyelvvé, a közös nevezőjük, hogy a nyelvnek a nemzeti identitáshoz való szoros kapcsolatát fejezi ki és szimbolizálja a szabályozás.

Azt is látni kell azonban, hogy a nyelv nem kizárólagos hordozója a nemzet identitásának. Jó példa erre az Egyesült Államok, amely szövetségi állam lévén, a szövetségi alkotmányban kellene hivatalos nyelvre vonatkozó szabályt rögzítenie. Az évszázados vita ellenére az angolt a mai napig nem mondta ki hivatalos nyelvként a szövetségi alkotmány. Mindez azért van, mert nem a nyelv az egyetlen identitás-hordozó, viszont abban a soknyelvű társadalomban az egy (egyébként domináns) nyelv kiemelése csak belső társadalmi feszültségeket szülne. Azt azonban a szövetség nem tiltja meg, hogy egyes tagállamok rendelkezzenek az angol nyelv hivatalos státusáról. Így tehát az angol, mint hivatalos nyelv ma az USA ötven tagállamának közel a felében megjelent.

3.2. Nyelvek a magyar Alaptörvényben

Az Alaptörvény több szempontból is újdonságot vezetett be a magyar közjogi hagyományban a nyelveket illetően. Először is, a magyar, mint hivatalos nyelv deklarálása itt jelenik meg először alkotmányos szinten. Ennek azonban fontos előzményei vannak, amelyek a reformkorig nyúlnak vissza.

A magyar nyelv hivatalos státusa már az 1868. évi XLIV. törvénycikkben is megjelent. Az 1. § teljesen egyértelműen szabályoz, amikor kimondja: „A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar levén, a magyar országgyűlés tanácskozásai s ügykezelési nyelve ezentúl is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentúl is a magyar.”

A kiegyezéskori nyelvjogi szabályok tehát deklarálták a magyar nyelv hivatalos státusát, azonban rögtön mellé vették a nemzetiségek nyelvi jogait is, elismerve azok egyenlőségét és – ma úgy mondanánk – „államalkotó” jellegét. E kettő egysége végigkísérte a XX. század magyar nemzetiségi jogi szabályozását is.

Ezt a jogtörténeti hagyományt örökíti meg az Alaptörvény is. A Nemzeti Hitvallás egységként kezeli a többségi (magyar) és a nemzetiségi nyelveket és így egy mondatban deklarálja ezek identitásformáló tulajdonságát: a magyart, mint „örökségünket” és „egyedülálló” nyelvet együtt védi a nemzetiségek nyelvével együtt. A preambulumban a nemzet nevében kijelenti, hogy ezeket az „értékeket” „ápoljuk és megóvjuk”. Ezzel az alapvető értékek katalógusába emeli be a nemzetiségek (és azok nyelveinek) elismerését és védelmét.²³

Az Alapvetés-fejezet tartalmazza a már említett hivatalos nyelvi deklarációt. A H) cikk szerint „Magyarországon a hivatalos nyelv a magyar”, valamint a magyar nyelvet „védi” Magyarország. Ezeken kívül pedig az Alaptörvény – szintén különleges módon – kifejezett oltalom alá helyezi „a

²³Horkay Hörcher Ferenc: The National Avowal. In: Csink-Schanda-Varga (szerk): The Basic law of Hungary -a First Commentary. Clarus, Dublin, 2012. 39.

magyar jelnyelvet mint a magyar kultúra részét”.

Ezek a szabályok a magyar nyelvre, mint a domináns nyelv jogi státusára vonatkoznak. Ezek mellett jelenik meg még két nyelvi kategória; mindkettő a Szabadság és Felelősség fejezetben. Az egyik a kisebbségi nyelv, a másik az általános antidiszkriminációs klauzulában foglalt minden idegennyelv. Ez utóbbi norma ugyanis nem korlátozza magát sem a többségi sem a kisebbségi, sem más nyelvekre, hanem általános érvennyel mondja ki minden nyelvre, hogy „Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek (...) nyelv (...) szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”

A nemzetiségekre vonatkozó alkotmányos normákat a XXIX. cikk tartalmazza. Az alkotmányos kisebbségvédelem a rendszerváltozás után különösen nagy hangsúlyt helyezett arra, ahogy az említett cikk (1) bekezdése is kijelenti, „Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők.” A többségi nemzetről saját identitásuk kialakítása folytán bizonyos mértékben leválnak, de részei, sőt kiemelten fontos részei a népnek.²⁴ Az alkotmányos szabály továbbra is „a kisebbségek jogainak törvényi szabályozását kiemelkedő fontosságúvá teszi.”²⁵ A nemzetiségi jogban tehát, követve a reformkortól datálódó hagyományokat, hazánkban a nemzetiségek nyelvi jogai külön elismerést nyernek azáltal, hogy az Alaptörvény ugyanebben a bekezdésben kiemeli, „Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelvhasználathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz.”

A hivatalos nyelv deklarációja, a nemzetiségi nyelvek védelme, valamint bármilyen nyelven való megkülönböztetés megtiltása mellett van még egy (a fenti logika szerinti negyedik) nyelvi elemeket is tartalmazó szabály, ez pedig a határon túli magyarokért viselt felelősségről szóló D) cikk. Ebben a cikkben az Alaptörvény kiemeli, hogy Magyarország „támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket”. E mögött a mondatrészt mögött látni lehet, hogy a Magyarország határain kívül (elsősorban a Kárpát-medencében) élő magyar közösségek nyelvi kisebbségeket alkotnak. Magyar identitásuk kulcsfontosságú eleme az anyanyelvükhöz való kapcsolatuk.²⁶ Ennek megfelelően ezeknek a közösségeknek a „magyarságuk megőrzésére irányuló törekvései” többnyire az anyanyelv használatához, azaz a nyelvi jogokhoz kapcsolódnak. Az Alaptörvény így – rejtve – kiterjeszti a nyelvre vonatkozó rendelkezéseit a határon túl élő és a szomszédos államokban őshonos magyarokra is.

4. Az anyanyelvhasználathoz való jog alapjogi problematikája

A nyelvi jogok, vagy másként: az anyanyelvhasználathoz való jog ma a nemzetközi pozitív jog által el nem ismert emberi jog. A nemzetközi emberi jogi katalógusok külön nem nevesítik. Bár több törekvés is volt és a szakirodalom jeles szerzői több erőfeszítést is tettek az elismertetés érdekében²⁷,

²⁴ Kántor Zoltán: A nemzet intézményesülése a rendszerváltozás utáni Magyarországon. Osiris, Budapest, 2014. 104.

²⁵35/1992 (VI.10.) ABH

²⁶Részletesen lásd: Nádor Orsolya-Szarka László (szerk): Nyelvi Jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003., valamint Gerencsér Balázs Szabolcs: Nyelvében él. Kárpát-medencei körkép a határon túli magyarok hivatalos anyanyelvhasználati jogairól. NSKI-Méry Ratio, Budapest, 2015.

²⁷Lásd különösen Tove Skutnabb-Kangas: Linguistic Human Rights. In: Tiersma - Solan (szerk): The Oxford Handbook of Language and Law. Oxford University Press, 2012. 235-236. valamint Andrassy György: Freedom of Language: A Universal Human Right to be Recognised. International Journal on Minority and Group Rights, 2012/2. 195-232. Kontra Miklós: „Don't Speak Hungarian in Public!” – A Documentation and Analysis of Folk Linguistic Rights. In: Szerk. Kontra [et al.]: Language: A rights and a Resource. CEU Press, 1999. 81-97., Lános Petra Lea: A nyelvi sokszínűség értékének és védelmének filozófiai megalapozása, különös tekintettel az Európai Unió nyelvpolitikai

jelenleg mégiscsak tény, hogy a nemzetközi fórumok előtt önálló védelem nem illeti meg az anyanyelvhasználatot.

Feszültség rejlik viszont abban, hogy bár a nyelvhasználat önmagában nem védett jog, a legtöbb „felhasználási felülete” azonban az. A szólásszabadság, az oktatáshoz való jog, a tisztességes eljáráshoz való jog, az emberi méltóság és identitás szabadsága – pár példa – mind-mind önmagukban is védett alapjogok és egyúttal olyan élethelyzetekre vonatkoznak, amelyekben a nyelv meghatározó. Azonban ez nemcsak „valamely nyelvre” vonatkozik, hanem „arra a nyelvre”, amelyet a jogalany választott kommunikációs csatornául és önazonosságát ki tudja fejezni általa.

A nyelvhasználatnak tehát közvetlen alapjogi vonatkozása van, másrészt az emberi jogokon túlmutató, az állampolgári jogokhoz hasonló jellemzője is. Ez utóbbi jellemzők túlmutatnak az emberi jogokon: ilyen lehet például az anyanyelvű közigazgatási tisztviselő, esetleg nyelvi kompetenciával bíró orvos alkalmazásának előnyben részesítése, vagy a speciális nyelvű oktatási infrastruktúra kialakításának lehetősége.

Az anyanyelvhasználat során érintett alapjogok alkalmazása viszont sokszor eltérő megítélésben részesül. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) esetjoga érdekes tapasztalatokat nyújthat számunkra. Bár tudjuk, az EJEB nem kisebbségvédelmi intézmény, még kevésbé a nyelvi jogok védelmére hivatott fórum. Az EJEB ítélezésében az Emberi Jogok Európai Egyezményébe ütköző cselekményeket vizsgálja, amely egyezményben azonban nincsenek kisebbségvédelmi rendelkezések. Mégis e joggyakorlat fontos az összeurópai kisebbségvédelem és nyelvi jogok értelmezésében.²⁸

Az EJEB joggyakorlatában a kisebbségvédelem valamely más emberi jog megsértéséhez kapcsolódva jelenik meg. Így különösen valamely politikai alapjoghoz, vagy szociális joghoz, eljárási alapjoghoz vagy a megkülönböztetés tilalmához kapcsolódó jogesetekben fedezhetünk fel kisebbségi, vagy esetleg nyelvjogi szálakat.²⁹ Az EJEB sok esetben elutasítja az olyan kérelmeket, amelyek, ha emberi jog szerint nem is, de a kisebbségi jog szerint indokoltak lennének. Mindez azt jelenti, hogy a kisebbségi jogok sérelme nem eredményezi feltétlenül az emberi jogok sérelmét, a bíróság ítéletei pedig csak másodlagosan szolgálhatnak a kisebbségvédelmi vagy nyelvvédelmi célokat.

Moria Paz, a Stanford egyetem kutatója kimutatta, hogy az emberi jogok érvényesüléséért felelős nemzetközi testületek, különösen az előbb említett EJEB, vagy az ENSZ Emberi jogi Bizottsága nem vállalják fel a nyelvi jogok védelmének univerzalitását, hanem – az amerikai modellhez hasonlóan – az egyes államok egyedi döntésévé teszik, hogy elismerik, vagy támogatják-e a kisebbségi nyelveket vagy sem.³⁰ Különösen érdekes, hogy nyelvhasználati és alapjogi kérdést egyszerre tartalmazó

kihívásaira. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4. 295-277. Trócsányi László – Juhász Hajnalka: A nyelvhasználat szabályozása egyes Nyugat-Európai országokban. In: Szerk. Andrassy György – Vogl Márk: *Az emberi jogok és a nyelvek*. Pécs, 2010. 47-85.

²⁸Kovács, 2004, 220-252

²⁹ különösen lásd: *Bideault v. France* No. 9106/80 (1998); *Conka v. Belgium* No. 51564/99 (2002); *Isop v. Austria* No. 808/60 (1962); *Zana v. Turkey* No. 18954/91 (1997); *23 inhabitants of Alsemberg and Beersel v. Belgium* 1474/62 (1963); case „Relating to Certain Aspects of the Laws on the use of languages in education in Belgium” v. Belgium Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64 (1968); *Inhabitants of Les Fourons v. Belgium* 2209/64 (1974); *Roger Vanden Berghe v. Belgium* Nr. 2924/26 (1968); *Skender v. FYRM* Nr. 62059/00 (2001); *Fryske Nasjonale Partij and other v. the Netherlands* Nr. 11100/84 (1985); *Inhabitants of Leeuw-St. Pierre v. Belgium* Nr. 2333/64 (1965).

³⁰Moria Paz: *The tower of Babel: Human Rights and the Paradox of Language*. *European Journal of International Law*. Vol.25. 2014/2. 495. A szerző különösen arra hivatkozik, hogy nyelvvédelem túl költséges, amelyet az államok nem vállalnak fel, így a nemzetközi testületek sem kívánnak az államok felé költségeket allokálni azáltal, hogy univerzális nyelvvédelmi rezsimet állítanak fel.

ügyeknek viszont szigorúbb szűrőn kell keresztül menniük.³¹ Mindez azt jelenti, hogy a nyelvhasználattal érintett alapjogi eseteket szűkebben értelmezik ezek a testületek, míg a „rendes” alapjogi eseteknél tág értelmezést használnak az alapjog szélesebb körű védelme érdekében. A nyelvi jelleg így szinte „lerontja” az alapjog értékét, a nyelvhasználat nem-univerzális elismertsége miatt az alapjogi tartalmakat nehezebben lehet ilyen esetekben érvényesíteni. Egyet kell érteni tehát Fernand de Varennes professzor véleményével, aki szerint az általános emberi jogok továbbra is kiegészítésre szorulnak a nyelvvédelem terén.³²

II. RÉSZ: Az USA-ban élő spanyol ajkú közösség nyelvi jogai (esettanulmány)

5. Kisebbség-e a Hispán/Latínó közösség az USA-ban?

5.1. Kisebbségi jogi határozatlanság

Az USA ma egy többnyelvű ország és nincs a szövetségnek hivatalos nyelve. Az itt élő, eltérő kultúrájú és nyelvű népcsoportok közül a spanyol ajkú hispánokat emelem ki, akik egyebként ma az USA legdinamikusabban gyarapodó népcsoportja is. Köszönhető ez egyrészt a természetes szaporulatnak, másrészt az állandó bevándorlásnak, amely elsősorban Közép- és Dél-Amerikából érkezik. A latínók színes kulturális és vallási hagyományokkal rendelkeznek, erős összetartozás-tudat és a családi kapcsolatok tisztelete jellemzi őket. A latínókat jellemzően olcsó munkaerőnek tartják, ami szoros összefüggésben van azzal, hogy túlnyomó többségükben aluliskolázottak, így különösen fizikai munkaerőként vehető figyelembe, felsőfokú végzettséggel pedig csak egészen kis részük rendelkezik. Komoly belső problémát jelent, hogy a középiskolai latínó tanulók mintegy fele nem fejezi be tanulmányait.³³ Ma a hispán kutatások fókuszában nem véletlenül az oktatáspolitikai és oktatásmódszertan áll és az USA kétnyelvű iskoláinak jó része spanyol nyelvű oktatást folytat.

Nehéz arra kérdésre egyértelmű választ adni, hogy a hispán közösség kisebbség-e az amerikai jogban. Az amerikai statisztika aszerint gyűjt adatot, hogy e közösség tagja hol született, tehát ő vagy a családja mikor érkezett az USA területére, így nem az „őshonosság” lesz az legfőbb érték, mint például az amerikai indiánok vagy az európai nemzetiségek (kisebbségek) esetében. A latínókat a spanyol nyelv és kultúra köti össze, ez az identitásuk alapja. Ezért leginkább *nyelvi közösségként* lehet tekinteni rájuk.

A meghatározásban az is akadályoz minket, hogy nincs a kisebbség szónak egy általánosan elfogadott definíciója. Ahogy Kovács Péter hivatkozta, ugyan sok tudományos definíció van ugyan, de politikai vagy jogi értelemben egyik sem univerzálisan kötelező. Mégis a kisebbségek nemzetközi jogi

³¹Diergaardt v. Namibia ügyben az ENSZ emberi jogi bizottsága kimondta, hogy “the UN Human Rights Committee has confirmed that states cannot reject a request for the provision of services and information in a minority language if it is not well justified.” Diergaardt v. Namibia (No.760/1997), UN Doc. CCPR/C/69/D/760/1997 (2000).

³²Fernand de Varennes: Language as a Rights in International Law: Limits and Potentials. In: Richter, D. [et al.] szerk.: Language Rights Revisited – The Challenge of global Migration and Communication. Wolf, Nijmegen, 2012. 43-52.

³³Lionel SOSA (2002): The Unspoken Reasons for Hispanic Undereducation. *Journal of Hispanic Higher Education*, Vol. 1, No. 1, 88-91.

védelmének rendszere alapvetően sikeresnek mondható azok miatt a dokumentumok és monitoring mechanizmusok miatt, amelyekhez bármelyik állam fordulhat.³⁴

Ha ezt elfogadjuk – márpedig alappal így tehetünk – akkor elvileg az észak-amerikai latinók esetében is a nemzetközi dokumentumokhoz kell fordulnunk, ha a fenti kérdésre szeretnénk választ találni. Az Egyesült Államok 1977-ben írta alá a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (PPJNE), azonban ratifikációjára csak 1992-ben került sor.

Az USA a csatlakozási dokumentumában a 27. cikkhez nem fűzött fenntartást vagy más nyilatkozatot. Általános megjegyzésként azt tette csupán, hogy az 1-27. cikkek nem alkalmazhatóak önmagukban (not self-executing), azaz hatályosulásukhoz belső jogi eszközre van szükség. Ezzel kapcsolatban az Egyezségokmányhoz fűzött nyilatkozatok között találjuk azt, hogy az Egyesült Államokban a PPJNE alkalmazása megoszlik a szövetségi és tagállami szervek között.³⁵

Az USA a nemzetközi kötelezettség vállalásakor tehát külön nem definiálta, melyik közösséget tekint a 27. cikk alá tartozónak. Az USA által 2011-ben benyújtott, negyedik körös országjelentés³⁶ azt mutatja, hogy a 27. cikk hatálya alá elsősorban a bennszülött (native, azaz indián) közösségeket sorolja az állam. A hispán, fekete, ázsiai és csendes óceáni népek sajátos „kisebbség” csoportja az általános megkülönböztetés tilalmán túl csak egy úgynevezett egészségügyi kisebbségi hivatal bemutatásában található.

Az Egyesült Államok szövetségi törvénykönyve (U.S. Code) a „faji vagy etnikai kisebbség” (*racial or ethnic minority*) kifejezést a klasszikus humán közszolgáltatások között, az egészségügyi szabályozásban találjuk. A törvény létrehoz egy Kisebbségi Egészségügyi Hivatalt (*Office of Minority Health*)³⁷, amely egy kormányzati belső kapcsolattartó és javaslattevő szerv. A feladatai között a jogszabály kiemeli a nyelvi szolgáltatásokra való javaslattevőt.³⁸ Ugyanitt találjuk a kisebbség fogalmának meghatározását is: ezek szerint ide tartoznak az amerikai indiánok, az ázsiai amerikaiak, a bennszülött hawaiiak és a csendes óceáni népek, a feketék, valamint a hispánok.³⁹ A

³⁴ KOVÁCS Péter (2017): Minorités: peuple qui n'a pas réussi. In: Hervé Ascensio, Pierre Bodeau, Mathias Forteau, Franck Latty, Jean-Marc SOREL et Muriel UBÉDA-SAILLARD (szerk.): *Dictionnaire des idées reçues en droit international*. Editions Pedone, 381.

³⁵ "(5) That the United States understands that this Covenant shall be implemented by the Federal Government to the extent that it exercises legislative and judicial jurisdiction over the matters covered therein, and otherwise by the state and local governments; to the extent that state and local governments exercise jurisdiction over such matters, the Federal Government shall take measures appropriate to the Federal system to the end that the competent authorities of the state or local governments may take appropriate measures for the fulfillment of the Covenant." https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=en#EndDec

³⁶ Lásd különösen az országjelentés 481-501. bekezdéseit. <http://docstore.ohchr.org/Self-Services/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsijKy20sgGcL-SyqccX0g1nn5zPrdU2xOjK73ORoewfqxiaGZsCSrmUF2uSU%2by9CTAYOMMuTCb-MEJNYRPF6lg2v51XbiTf6s9kiCsYk0a5w%2fk>

³⁷ 42 USC 300u-6

³⁸ In carrying out this subsection, the Secretary, acting through the Deputy Assistant Secretary, shall award grants, contracts, enter into memoranda of understanding, cooperative, interagency, intra-agency and other agreements with public and nonprofit private entities, agencies, as well as Departmental and Cabinet agencies and organizations, and with organizations that are indigenous human resource providers in communities of color to assure improved health status of racial and ethnic minorities, and shall develop measures to evaluate the effectiveness of activities aimed at reducing health disparities and supporting the local community. Such measures shall evaluate community outreach activities, *language services*, workforce cultural competence, and other areas as determined by the Secretary. 42 USC 300u-6 (a)

³⁹ g) Definitions.

hiszánok/lanítók tehát e tekintetben kisebbségnek számítanak. Ugyanitt a törvény meg is határozza, hogy kiket sorol e csoportba: a mexikói, puerto ricói, kubai, közép- és dél-amerikai és más spanyol (állam)nyelvű országból származó egyéneket.⁴⁰

Érdekes felfigyelnünk arra, hogy a szabály kifejezetten nem tesz különbséget az állampolgárok és nem állampolgárok között. Az „egyén” kifejezés elvileg tehát itt a „kisebbség” fogalma miatt lesz az állampolgársághoz, vagy valamely jogilag elismert bevándorló státuszhoz kapcsolható, hiszen a kisebbség fogalma önmagában feltételezi, hogy az állam többségét alkotó népcsoporthoz képest kisebb csoportról beszélünk.

A hispán, mint kisebbségi csoportra való másik fontos utalás az oktatási szakigazgatás körében található a szövetségi joganyagban. Az 1965-ös felsőoktatási törvényben az intézmények egy külön kategóriáját alkotják az úgynevezett „hispanic-serving”, azaz latínó hallgatókat (is) oktató intézmények. A felsőoktatási törvény itt az európai kisebbségi jogból is jól ismert cezúrát alkalmazza, mégpedig 25%-os hallgatói küszöb esetén tekinthető egy – jog által elismert – oktatási intézmény hispánokat támogatónak.⁴¹ Az alsó- és középfokú oktatásban a kisebbségi származást többször is említi a joganyag, azonban elsősorban tagállami kötelezettségként jelenik a kisebbségi tanulók jogainak védelme és a megkülönböztetés mentes bánásmód garantálása.⁴²

A US Code a fenti konkrét definíciókon túl a „kisebbség” kifejezést csak utalásként tartalmazza. Ilyen például a szövetségi állami tisztviselők munkajogi szabályaiban való kedvezményes szabályrendszer (például képzés⁴³, fizetési fokoztatok⁴⁴), vagy a mezőgazdasági támogatási rendszer kialakítása.⁴⁵ Ez utóbbinál az egészségügyhöz hasonló kisebbségi származású földműveseket támogató bizottságot (*Minority Farmer Advisory Committee*) is létrehozott 2008-tól a jogszabály, amely a fenti „hátrányos helyzetű” farmereket támogató program végrehajtásáért felelős. A „hátrányos helyzetű” (*Socially disadvantaged individuals*) egyébként egy olyan gyűjtőkategória, amely a kisebbségek sokféle típusát felöleli a faji vagy etnikai kisebbségeken túl. E kategória a megkülönböztetésnek kitett helyzetet tartja számon.⁴⁶

For purposes of this section:

(1) The term "racial and ethnic minority group" means American Indians (including Alaska Natives, Eskimos, and Aleuts); Asian Americans; Native Hawaiians and other Pacific Islanders; Blacks; and Hispanics. 42 USC 300u-6 (g)(1)

⁴⁰ (2) The term "Hispanic" means individuals whose origin is Mexican, Puerto Rican, Cuban, Central or South American, or any other Spanish-speaking country. 42 USC 300u-6 (g)(2)

⁴¹ (5) Hispanic-serving institution

The term "Hispanic-serving institution" means an institution of higher education that-

(A) is an eligible institution; and

(B) has an enrollment of undergraduate full-time equivalent students that is *at least 25 percent Hispanic students* at the end of the award year immediately preceding the date of application. [20 U.S.C. 1101a(a)(5)]

⁴² 20 USC 7231 (a)-(b)

⁴³ 5 USC 4107.

⁴⁴ 5 USC 5379.

⁴⁵ 7 USC 2279. A szakasz címe: "Outreach and assistance for socially disadvantaged farmers and ranchers and veteran farmers and ranchers" A hátrányos helyzet itt tágabb, mint csupán a kisebbségi lét: "As used in this section, the term »socially disadvantaged group« means a group whose members have been subjected to racial or ethnic prejudice because of their identity as members of a group without regard to their individual qualities." 7 USC 2279. (e)(1)

⁴⁶ Ez a tágabb kategória sok jogszabályban megjelenik a honvédelmi joganyagtól a kereskedelmi jogig.

A fentiek alapján levonhatjuk tehát azt a következtetést még itt a vizsgálat elején, hogy a *hispan/latino népcsoportot az Egyesült Államok nemzetközi jogi értelemben nem, de belső jog szerint kisebbségként ismeri el*. Igaz, ekként csak bizonyos igazgatási ágazatokban van nevesítve.

Felmerül a kérdés, hogy ha elvileg az állam kisebbségként ismerte el a latínókat, akkor milyen kisebbségi jogok illetik meg őket? Vagy ez az elismerés csupán kiemelt figyelmet jelent az általános megkülönböztetés tilalmán felül? Kell-e egyáltalán pozitív jogi szabályozás, vagy szakpolitikai (policy-making) eszközökkel is lehet biztosítani a kisebbségvédelmet?

Kovács Péter hangsúlyozza, hogy a kisebbségi jogok biztosításához nem feltétlenül szükséges az alkotmányos vagy törvényi kifejezett elismerés.⁴⁷ Elég a nemzetközi kötelezettségek teljesítéséhez tehát, hogy az állam csak egyes kisebbségi jogokat biztosítson. Mégis mindez igaz-e az USA-beli latínókra?

Az Egyesült Államokban a latínók a legkülönlegesebb „kisebbségi” csoport. Egyértelműen látható már a bemutatott szövetségi szabályokból is, hogy minden más „elismert” népcsoporttal szemben itt különösen a nyelvi karakter hangsúlyozott. Ugyanakkor a latínókra vonatkozó szövetségi szabályrendszer egyáltalán nem emeli ki a nyelvi jogok védelmét. Mégis úgy tűnik, hogy a hispanok esetében nem a „klasszikus”, azaz Capotorti vagy Eide-féle kisebbség (számszerűség, őshonosság) fogalmi kereteiben kell gondolkoznunk, hanem *itt a nyelvhasználat (és ezáltal a kultúra) van a védelem fókuszában*. Az eszközrendszert pedig az angolszász gyakorlatiasság és a common law-ra épülő jogi kultúra fogja biztosítani.

5.2. A hispan identitás és a kétnyelvűség kapcsolata

A hispan népcsoport az Egyesült Államokban eltérő időpontokban és eltérő származási országokból jelent meg. Az 1500-as évektől napjainkig áramlanak be spanyol ajkú, azaz spanyolt első nyelvként beszélő bevándorlók. Ma a latínók között csak a statisztika és a nyelvészet tesz különbséget: az első azt vizsgálja, honnan és mikor érkeztek, a másik, hogy a spanyol nyelv melyik változatát beszélik. A latínók tehát nem egy homogén népcsoport: nemcsak a származási országuk, de a beszélt nyelvük (nyelvjárásuk) is különbözik.⁴⁸

Ana Celia Zentella, a San Diegoi egyetem kutatója szerint a latínók alapvetően kétnyelvűek és ez a kétnyelvűség egy megőrzendő érték.⁴⁹ A kétnyelvűség alatt azt érti, hogy nem mondaton belül, hanem a szöveggörnyezethez képest választja meg adekvát módon a használt nyelvet. A használt nyelvek esetében viszont számomra, európai kutató számára szembetűnő, hogy nem a „többségi-kisebbségi” párosítást használják, hanem a „*domináns nyelv – származási nyelv*” párosítást.⁵⁰ Ez a megkülönböztetés nem feltételez hierarchiát a két használt nyelv között, szemben a másik

⁴⁷ KOVÁCS (2017) 382.

⁴⁸ Mercedes NIÑO-MURCIA (2008): Spanish-contact bilingualism and identity. In: Mercedes NIÑO-MURCIA - Jason ROTHMAN: *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*. Studies in Bilingualism. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 12.

⁴⁹ Ana Celia ZENTELLA (2008): Preface. In: Mercedes NIÑO-MURCIA - Jason ROTHMAN: *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*. Studies in Bilingualism. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 4.

⁵⁰ dominant language - heritage language. Mercedes Niño-Murcia kifejezetten eufémizmusnak tartja a „kisebbségi nyelv” kategóriát. NIÑO-MURCIA (2008) 13.

terminológiával. Különösen jó ezt a fogalompárt használni a spanyol esetében, ami Észak-Amerikában származási nyelv, Dél-Amerikában viszont domináns nyelv.

Bár itt az észak-amerikai kontinensen és azon belül is az USA-ban létező angol-spanyol kétnyelvűséget vizsgáljuk, azonban ne feledjük, hogy az államokon belüli, a dominánstól (többségitől) eltérő nyelvek használata világjelenség, történelmi és földrajzi adottság, amely egyszerre áll egészen szoros kapcsolatban az egyének identitásával és az állam jogával.⁵¹

A kétnyelvűség elsajátítása és alkalmazása során Zentella szerint a cél, hogy mindkét nyelvet folyékonyan tudja használni az egyén, mert ezzel minden társadalmi csoportban magabiztosan tud majd helyt állni. Ezzel szemben ma a latinók nagy része (főleg a közelmúltban bevándoroltak) csekély mértékben beszélnek a domináns, azaz angol nyelven, amely viszont a társadalmi „közérzetükre” is visszahat. Jobban szeretnek saját nyelvi közegükben lenni, mint az angol közegben. Így viszont könnyen alakulnak ki – főleg a déli, határközeli országrészben – „nyelvi zárványok”.⁵² Ez nem feltétlenül negatív jelenség, azonban mind a nyelvészeknek, mind a közigazgatásnak jelentős feladatot ad.

Ezek a homogén nyelvi közegek – amelyeket nyelvi zárványnak hívok – kialakulása több összetevőből áll. Elanie Shenk, a Saint Joseph's University kutatója szerint a nyelvválasztás nem vezethető vissza pusztán gazdasági szempontokra.⁵³ A munkavállalás tehát nem elegendő ok, hogy egy spanyol ajkú megtanuljon angolul. A kutató egy kétnyelvű (*DLP, Dual Language Immersion Program*) osztályban végzett kérdőíves felmérést, ahol bár a nyelvválasztás mindenkinél eltérő volt, mégis a kétnyelvűséget választó fiatalok célja mindkét nyelven való folyékony kommunikáció elérése volt. *A kétnyelvűség tehát presztízs-kérdés*, amely a globalizált világhoz egy magasabb szintű hozzáférést tesz lehetővé. Ezek szerint a latinók nyelvválasztása egyfelől olyan szubjektív és értékalapú faktorokból tevődik össze, mint indentitás vállalása és származásra való büszkeség, másfelől a nyelvválasztásban pedig fontos elem a globális előny, mint racionális, praktikus faktor.⁵⁴

Mindezek alapján megállapítható, hogy a spanyol nyelvhasználat itt az USA-ban egyszerre történeti, gyarmati gyökerű kérdés, és egyszerre migrációs jelenség.

5.3. A nyelvi kompetencia és a LEP-jelenség

2015-ben az USA lakosságának 79%-a használta az angol nyelvet első nyelvként.⁵⁵ Számunkra most a fennmaradó 21%, azaz mintegy 65 millió ember nyelvi preferenciája az érdekes. E körben a

⁵¹ Suzanne ROMAINE (ÉVSZÁM): Identity and multilingualism. In: Kim POTOWSKI - Jason ROTHMAN: *Bilingual Youth. Spanish in English-speaking societies*. John BENJAMINS, Amsterdam-Philadelphia. 7-8.

⁵² Erre a statisztika „linguistically isolated” fogalmat használja.

⁵³ A spanyol nyelvválasztásban ezt még két jellemzővel is színesítik: Az értékalapú faktor "Sense of Elite Generic Belonging", a praktikus faktor pedig a „*Spanish-as-a-skill*”. Elanie SHENK (2008): Choosing Spanish. Dual language immersion and familial ideologies. In: Mercedes NIÑO-MURCIA - Jason ROTHMAN: *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*. Studies in Bilingualism. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia., 245.

⁵⁴ Bonnie URCIUOLI (2008): Whose Spanish? In: Mercedes NIÑO-MURCIA - Jason ROTHMAN: *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*. Studies in Bilingualism. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 276.

⁵⁵ A továbbiakban a számokat lásd: <http://www.migrationpolicy.org/article/frequently-requested-statistics-immigrants-and-immigration-united-states#CurrentHistoricalNumbers>

legnagyobb a spanyol nyelvet használók száma (62%), akiket a többi nyelv jelentős különbséggel követ: kínai (5%), vietnámi, francia, arab, koreai (2-2%).⁵⁶

A számok itt magukért beszélnek: látható, hogy a különböző nyelvi csoportok közül a spanyol ajkúak a nyelvhasználatot tekintve nem integrálódnak - legalábbis nem úgy, mint a más nyelvi csoportok. Ezt alátámasztja az is, hogy az alacsony angol-nyelvi kompetenciával (az amerikai szaknyelvi terminológiával: *Limited English Proficient, LEP*) is a latinók bírnak: az angolul nem, vagy alig bíró lakosság 64%-a spanyolajkú.

A *LEP*-jelenséggel leginkább érintett megyék különösen Kalifornia, Arizona, Új-Mexikó, Texas és Florida államokban, azaz az USA déli határvidékén találhatóak.⁵⁷ Ezek azok a helyek, ahol a lakosság több mint 20 százaléka nem beszél megfelelően angolul. Meg is fordíthatjuk a gondolatsort: ezek azok a területek, ahol más nyelvet beszélnek anyanyelvként az állampolgárok, az angolt pedig csak másodsorban. A *LEP* területek, annak ellenére, hogy ez nem faji statisztika alapján készült felmérés, hanem kifejezetten a nyelvhasználatra vonatkozó kérdés alapján összegyűjtött adatokat mutat, szinte teljesen egybe esnek a tömbszerűen latinók által lakott területekkel. Itt tehát nagyobb valószínűséggel alakultak ki spanyol nyelvi zárványok, azaz olyan területek, amelyekben élők nem szorulnak rá az angol nyelv megismerésére, mert hétköznapi életükhöz elegendő a spanyol nyelv is. Más, az ország középső és északi területein pedig, különösen az új latinó migrációs célállamokban, jelennek meg olyan foltok, ahol nyelvismeret hiánya léphet fel. Ez utóbbi jelenség más jellegű problémakezelést feltételez: rugalmasabb, az integrációt elősegítő programokat igényel. Kanyarodjunk vissza azonban a kezdeti kérdésre.

A statikus adatokon nyugvó mérés módszerét egészítette ki két holland kutató, akik egy dinamikus jellemzők vizsgálatára alkalmas képletet szerkesztettek, amelyet aztán rávetítettek több évtized népszámlálási adattömegére.⁵⁸ Hipotézisük az volt, hogy a statisztika önmagában nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a bevándorlók egymáshoz képest is más nyelvi kompetenciával érkeznek az országba és az évek során nyelvismeretük változik, fejlődik. Különösen a spanyol ajkú bevándorlók számára az angol második nyelv, amelynek elsajátítása egyénenként és élethelyzetenként is változó. Ezzel a módszerrel figyelembe lehet venni, hogy jellemzően például a magasabb végzettségű bevándorlók nagyobb számban beszélnek jól angolul, mint a kevésbé iskolázottak, illetve az országban eltöltött évek alatt megszerzett nyelvi kompetenciákat képesek mérni.

Kimutatták, hogy a bevándorlók valóban egészen eltérő nyelvismerettel érkeznek az országba és nyelvtanulásukat is a nyelvi közeg és a gazdasági ösztönzők befolyásolják. Természetesen az erős angol-befolyású nyelvterületekről érkező bevándorlókat (például az Indiából érkezőket) nem vette figyelembe a kutatás, csak az olyanokat, mint a hispánok, ázsiaiak és más nem angol-dominanciájú területről érkezők.

Érdekes, hogy az így megvizsgált 1980, 1990 és 2000-es népszámlálási adatok alapján az életkor például nem befolyásolja olyan mértékben a belépők nyelvismeretét, mint azt elsőre gondolnánk, viszont a nyelv megtanulásában fontos faktor. Az USA-ba történő belépéskor tehát alapvetően kiegyensúlyozott a nyelvismeret (vagy nem-ismeret), azaz a fiatalok nem tudnak jobban angolul, mint

⁵⁶ Az adatok szintén a migrationpolicy.org adataiból vannak.

⁵⁷ <https://www.census.gov/library/visualizations/2017/comm/english-speaking.html.html>

⁵⁸ Frank van TUBERGEN- Matthijs KALMIJN (2009): A Dynamic Approach to the Determinants of Immigrants' Language Proficiency: The United States, 1980-2000. *International Migration Review*, 3. 519-543.

az idősek. Azonban minél fiatalabb egy bevándorló, annál gyorsabban tanulja meg a nyelvet. A fiatalabb korban érkező bevándorlók jobban érvényesülnek az angol közegben, mint idősebb társaik. Ez érthető is, bár a kutatásban nem szerepelt, de az idősebbek sokszor saját nyelvi közegükben maradnak, míg a fiatalabbak számára az idegen nyelvi közeg sem riasztó.

A kutatás különbséget tesz gazdasági és politikai migráció között. Utóbbiak alatt különösen a menekülteket értik, akik országukat háború, elnyomás, vagy más erőszakos cselekmények miatt hagyták el. Ez utóbbi csoport jelentősen felkészületlenebb a munkaerő piaci helyzetüket tekintve és így a nyelvi kompetenciájuk is kevesebb a felmérés szerint. Az viszont a holland kutatókat is meglepte, hogy a menekültek gyorsabban érnek el magas angol nyelvi szintre, mint a gazdasági bevándorlók. Ezt azzal magyarázzák, hogy aki politikai és nem gazdasági okból kényszerül elhagyni az országát, annak erősebb igénye és nagyobb motivációja van a választott országban megmaradni és integrálódni, ahol a biztonságát feltételezi.⁵⁹

Az összehasonlító adatok azt mutatják, hogy húsz éves tartózkodást figyelembe véve a bevándorlók nyelvismerete jelentősen eltérő. A legmagasabb nyelvi kompetenciákkal a német és az indiai bevándorlók rendelkeznek (90-100%-os nyelvismeret már az országba belépéskor), míg a leggyengébb nyelvtudással a Mexikóiak lépik át a határt (20%-os nyelvtudás). A népszámlálások során, a nyelvismeretről a statisztikai hivatal által készített négyfokú skálán adtak adatokat a válaszadók, a holland kutatók ebből készítették a dinamikus kimutatást.⁶⁰ Az eredmény meglepő: a mexikóiak és a kínaiak nyelvi kompetenciája a legalacsonyabb az országban. Húsz év tartózkodás után sem magasabb a nyelvismeretük, mint „megfelelő”, azaz körül-belül 60%-os.⁶¹

6. Hivatalos és kisebbségi nyelv kérdése az USA-ban

6.1. XX. század eleje: amerikai identitás és angolosítás korszaka

Az Egyesült Államokban az angol nyelv viszonya a spanyolhoz és minden egyéb más nyelvhez nagyon érzékeny kérdés. Az Egyesült Államok egy többnyelvű ország. Lakóinak nyelvi sokszínűsége „nem rendellenesség, hanem tény”.⁶² A mai Egyesült Államoknak az is sajátossága, hogy egyszerre dominánsan angol nyelvű ország, ugyanakkor mind a magán-, mind a közsférában más nyelvek is érvényesülhetnek. Kutatásom egyik tapasztalata az, hogy *egyszerre egynyelvű (monolingual) és többnyelvű (multilingual)* országról van szó. Egynyelvű akkor, amikor az állami szervek, a közigazgatási szervek és minden közszolgáltatást nyújtó szerv elsődleges nyelvéről beszélünk (angol), amelyet a szövetségi kormányzás, és ugyanígy a tagállami kormányzás is használ. Többnyelvű viszont akkor, amikor az állam a nem-angol anyanyelvű állampolgárait kívánja megszólítani és lehetővé teszi – sokszor minden normatív felhatalmazás nélkül – a közszolgáltatások többnyelvű igénybevételét.

A szakirodalom az ezen a földrészén megjelenő nyelveket három típusba sorolja:⁶³ a *bennszülött nyelvek (indigenous, native languages)*, „gyarmati nyelvek” és a *bevándorlók nyelveinek* a köre.

⁵⁹ TUBERGEN – KALMIJN (2009) 525.

⁶⁰ A nyelvismeretre vonatkozó négy válaszlehetőség az alábbi volt a népszámlálások során: "very well", "well", "not well" és "not at all".

⁶¹ TUBERGEN – KALMIJN (2009) 532.

⁶² MOLESKI (1988) 29.

⁶³ MOLESKI (1988) 34.

A 20. század első felére az angol nyelv egyet jelentett az amerikai identitással. Angolul beszélni annyit jelentett, mint „amerikainak lenni” és „hazafinak lenni”⁶⁴ Theodore Roosevelt elnök neve szorosan összekapcsolódott az amerikai identitás kialakításával. Az angol nyelv, mint amerikai identitástudat-meghatározó tényező előtérbe helyezése azonban kettős eredményt hozott. Az amerikai identitás elvitathatatlan megerősítése mellett az ő korszakának, a XIX. és XX. század fordulójának nyelvi tendenciái, azaz az erős angolosítás olyan hatással is járt, amelynek következtében az angol nyelv ismeretének hiánya rövidesen egyet jelentett a hazafiság hiányával is.

A Mexikói-Amerikai háborút (1846-1848) követően a mai Texas állam területén gyors és radikális angolosítás következett. Az annektált területeken az angol lett a kommunikációs nyelv, amely rövidesen a spanyol nyelvet (és vele együtt az azt beszélőket) alárendelt pozícióba kényszerítette.⁶⁵ Sajátosan hasonló helyzet alakult ki az USA-hoz kerülő, korábban Mexikóhoz tartozó területeken, mint az első világháború után a Kárpát-medence korábban magyar területein. Az ezeken a területeken élő (öshonos) lakosság ugyanis akaratan kívül, egy háború következményeként vált egy másik állam állampolgárává. Új honosságával viszont kiéleződtek a nyelvi különbségek és a kisebbségi nyelvet beszélők másodrangú lakosokká váltak. A párhuzam azonban a történelmi távlatoknál meg is áll, hiszen az USA felé azóta is jelentős a latinó-migráció, míg a Kárpát-medencében ilyen jelenség nem figyelhető meg. Ezen kívül a jogi környezet, a nyelvhasználat módja és sok minden egyéb körülmény is máshogy alakult.

A jelenlegi Texas állam spanyol ajkú őslakosai a háború elvesztése után hamar felismerték, hogy integrációjuk csak nyelvi örökségük feladásával indulhat meg, hiszen a sötétebb bőrük így is jelentős különbséget mutatott a betelepülő angolszászokhoz képest.⁶⁶ Ma már azonban látjuk, hogy a nyelvi asszimiláció nem járt sikerrel, sőt, a mexikói határ mentén egészen zárt (tömb-) nyelvi csoportok maradtak meg a mai napig.

A nyelvpolitikát ez a kettősség (erős angolosítás szemben a meg nem szűnő kisebbségi nyelvekkel) feszíti több mint száz éve. Az amerikai olvasztótégely (*melting pot*) a 20. században nem minden nyelvvel és kultúrával bírt el. A spanyol nyelv jó példa arra, hogy pro és kontra több mozgalom is indult, mégis a nyelvi sokszínűség és a származási kultúrák megőrzése látszik ésszerű megoldásnak. Ha a nyelv természetes közege elkötelezett a nyelv megőrzése mellett, úgy az évtizedes egynyelvű propaganda sem töri meg.

Theodore Roosevelt elnök nyíltan egy egységes identitású és angol nyelvet beszélő amerikai társadalmat álmódott meg. Őhöz kötik a „kötőjeles amerikai” (*hyphenated american*) fogalmát, amely jelenség ellen ő határozottan fellépett. A „kötőjelesség” itt az egységes amerikaitól eltérő identitásokat jelentené, amelyek között lehet érteni például a „hispan-amerikait” is és az „ázsiai-amerikait” is. Ahogy ő fogalmazott, a közoktatási intézményekben angol nyelven kell tartani a foglalkozásokat, hogy a gyermekek (a bevándorlók gyermekei) megtanuljanak „Egyesült Államokul beszélni” (*to speak United States*).⁶⁷

⁶⁴ MOLESKI (1988) 51.

⁶⁵ SAGARIN-KELLY (1985) 27-28.

⁶⁶ SAGARIN-KELLY (1985) 27-28.

⁶⁷ MOLESKI (1988) 51. Az eredeti Roosevelt idézetet a szerző a következőképpen idézi: „*I want to make a strong plea as I possibly can against hyphenated Americans of every kind. ... I am an unflinching believer in and supporter of our common school system. ... in which exercises shall be conducted in English and children are taught to speak United States.*”

Az angol nyelven való oktatás valóban sok problémát megold bevándorlással kapcsolatban, hiszen képes a második és harmadik generációkra a kulturális identitást maradéktalanul átformálni egységes amerikaiakra. A huszadik században az USA tagállamainak több mint a fele fogadott el olyan jogi szabályozást, amely szerint az angolt kell használni az állami szférában. Ezzel az első világháború és az azt követő időszak nagyon erős mérföldkövé vált nemcsak a német, hanem általában minden bevándorló nyelvvel kapcsolatban.

A nyelvek versenyében az angol dominanciája már a XIX. századtól jól nyomon követhető. Megjegyezhetjük azonban, hogy az angol nyelv térhódítása – a már említett történelmi okoknál fogva – természetes jelenség. A huszadik századra és annak is a második felére az angol egyértelműen domináns helyzetben volt az Egyesült Államokban. Kiemelt helyzetének az oka egyrészt a számszerű többsége, másrészt a városi életben való koncentrátsága, az oktatásban és a közszolgáltatásokban való szerepe, valamint jogi védelme. Az angol nyelv behozhatatlan előnyt szerzett a társadalmi mobilitásban, az ideológiai ereje és az állami intézményekben való szerepe révén.⁶⁸ Az angol nyelv hirtelen nagyarányú emelkedéséhez az 1800-as években megjelenő nagyszámú ír migráció is jelentős hatással bírt, akik bár kezdetben elsősorban vidéki és alulképzett néptömegként érkeztek az ország északi-keleti részébe, gyors nyelvi integrációjuk révén nagyobb előnyre tudtak szert tenni, mint a hasonló képzettségű spanyolajkú bevándorlók.

Az angol nyelv ismeretét az állampolgárság megszerzéséhez jogszabály először 1906-ban kötötte. Az akkor megszövegezett szabályokat természetesen a huszadik században többször átfogalmazták, annak megfelelően, hogy a bevándorlási és állampolgársági szabályok hogyan alakultak.⁶⁹ A mai hatályos szabályt az állampolgárság és nyelvismeret kapcsolatáról az USA törvénykönyvének 8. fejezete tartalmazza (8 U.S. Code § 1423).

6.2. XX. század második fele: a hispán virágkor

A második világháború ugyanolyan nagyarányú migrációs változást hozott az Egyesült Államok életében, mint az első. Annak ellenére, hogy bevándorlási kvótákat állított fel az ország, a párhuzamosan létező soknyelvűség és az egynyelvűségre épülő amerikai identitás feszültségét lassan ki lehetett mutatni. A nyelvi sokszínűség kezelésében fordulópontot és egy önálló történelmi szakaszt jelent az 1945 és 1980 közötti időszak. A spanyol nyelv elfogadottsága ebben az időszakban egyrészt belső politikai okok, másrészt külső okok miatt lendült fel.⁷⁰ Így például az 1960-as években, Martin Luther King nevével fémjelzett emberi jogi („polgárjogi”, *civil rights movements*) mozgalmak serkentették az egyenlőség tényleges megvalósulását és ez nemcsak a fekete-fehér viszonyrendszerre, hanem a spanyolajkú-anglomán kapcsolatokra is kihatott.

A jogi környezet alakulására is érdemes odafigyelnünk. Az 1965-ös választási törvény 1975-ös módosításával (*Voting Rights Act*, „*bilingual ballots*”) a kétnyelvű szavazólapok kérdésében a korábnál engedékenyebb szabályozást vezetett be. Azokon a területeken, ahol a lakosság legalább öt százaléka valamilyen nem-angol nyelvet beszélt, kétnyelvű szavazólapon adhatták le voksukat. A kiválasztott nyelvi csoportok az ázsiai-amerikai, az amerikai-indián, alaszakai bennszülött és a spanyol-ajkú népcsoport („*peoples of Spanish heritage*”) volt.⁷¹ Emellett az 1968-as kétnyelvű

⁶⁸ MOLESKI (1988) 39., és J. A. FISHMAN (1980): Language Maintenance. In: S. THERNSTROM (szerk.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 630.

⁶⁹ vö: Tamar HOSTOVSKY BRANDES: Rethinking Equality: National Identity and Language Rights in the United States. *Texas Hispanic Journal of Law and Policy*. 2010/15. 45.

⁷⁰ SAGARIN-KELLY (1985) 38.

⁷¹ Jamie B. DRAPER – Martha JIMENEZ (1990): Language Debates in the United States. *Epic Event*, 2 (5). Reprintben:

oktatásról szóló törvény (*Bilingual Education Act*) nyitotta meg a kaput a több nyelven folyó oktatás előtt, amely tovább erősítette a nem-angol közösségeket. Az, hogy ezek a jogosultságok, kedvezmények mennyire kedveztek a spanyolajkú közösség integrációjának, mai napig vita tárgya. Egyfelől megfigyelhető, hogy a hispánok magasabb iskolázottsági fokra jutottak kétnyelvű közegben, amely elősegítette az integrációjukat az amerikai társadalomban. Másfelől, főleg a nyugati parti államokban (és azon belül is különösen Kaliforniában) egynyelvű – sok esetben szegregált – tömbök alakultak ki. Ezeket akár nyelvi zárványoknak is hívhatjuk, amelyek a mai napig jelen vannak a többségében spanyol ajkú közösség által lakott területeken. A jelentős nyelvi jogegyenlőségi szabályok között továbbá meg kell említeni a munkajogi szabályokat tartalmazó *Equal Employment Opportunity Act* (1972) és a bírósági tolmácsokról szóló *Court Interpreters Act*-et (1978). Ez utóbbi törvény a szövetségi bíróságok előtt tette könnyebben elérhetővé a nyelvi támogatás elérését.

E korszak talán legtöbbet hivatkozott szövetségi legfelsőbb bírósági döntése a *Lau v. Nichols* ítélet volt.⁷² A Legfelsőbb Bíróság ítéletében egyértelműen kimondta, hogy a San Francisco-i oktatási kerület gyakorlata ellentétes a fenti törvénnyel, és ezzel a kétnyelvű oktatás mérföldkövét jelölte ki.

6.3. 80-as évek: újabb fordulat és az angol nyelv dominanciájának erősödése

A hetvenes évek végére az angolul alig tudó (*LEP*) bevándorlók helyi megerősödése és az amerikai iskolákban helyenként megjelenő bevándorló-túlsúly az amerikai többségi társadalomból egy elég markáns ellenkezést váltott ki. A „többségi” itt természetesen csak nyelvhasználatra vonatkozhat, nem a származásra, hiszen a nyolcvanas évekre előállt az a különleges helyzet, hogy például az első generációs ír bevándorló többségi állásponton volt az ugyanúgy első generációs kubai bevándorlóhoz képest.

A nyolcvanas években elinduló folyamatok a szabad nyelvhasználatot radikálisan visszafogták. Ekkor jelent meg az első kísérlet, hogy a szövetségi alkotmány rendelkezzen az angol nyelv államnyelvi (hivatalos nyelvi) státuszáról, amellyel összefüggött az angolt egyedüli (hivatalos) nyelvként felfogó „*English Only*” mozgalom. Az angol nyelv dominanciájának jogi úton történő elismertetése a bevándorlók közül első sorban a spanyol ajkú közösséget érintette. Mindez persze érhető volt, hiszen akkorra már a latinók az USA legnagyobb nyelvi közösségévé váltak. A huszadik század elején látott Roosevelt-i „nyelv és identitás koncepció” tűnt fel újra a század végén: összekapcsolva – nem a brit, hanem – az amerikai angol nyelvet az amerikai identitással.

A kép összetettségét mi sem mutatja jobban, mint a következő fejezetben bemutatott alkotmány-módosítási javaslatot előterjesztő szenátor a kanadai születésű, de japán felmenőktől származó, a San Francisco-i állami egyetemen angolt tanító nyelvész-pszichológus professzor, Samuel Ichiye Hayakawa volt.

7. Hivatalos nyelv és az USA alkotmánya

7.1. A „hivatalos nyelvi módosítás” (*ELA*)

1982 augusztusában Hayakawa kaliforniai republikánus szenátor alkotmány-módosítási javaslatot terjesztett elő az USA parlamentjének felső házában.⁷³ A bevándorlási törvényhez és az

Bee GALLEGOS (1994): *English: Our Official Language?* The Reference Shelf, Vol. 66. Nr. 2. H.W. Wilson Co., New York, 17.

⁷² Lau v. Nichols, 414 U.S. 563 (1974).

⁷³ Jegyzőkönyvben: Congressional Record daily edition, August 10, 1982. S10482 oldalon. További jogalkotási információ a Szenátus honlapjáról érhető el: <https://www.congress.gov/amendment/97th-congress/senate->

Alkotmányhoz fűzött módosítással (S.Amdt. 2019 és S2222 számú javaslatok) Hayakawa két mondatot kívánt az USA törvénykönyvében megjeleníteni. Az első az, hogy az angol az egyedüli hivatalos nyelve az országnak. A második, hogy a Kongresszus ezt a szabályt további jogszabály alkotásával is ki tudja kényszeríteni.⁷⁴ Ez volt az első nyelvjogi szempontból mérföldkőnek és korszak-váltónak tekintett alkotmány-módosítási kísérlet, a szakirodalom által is sokat hivatkozott „*English Language Amendment*” avagy, *ELA*.

A kortárs irodalom elég vegyesen fogadta az *ELA*-t. Pro és kontra érvek vegyesen jelentek meg a legkülönbözőbb munkákban. A támogatók legtöbbit Joshua A. Fishman könyvét idézték, mint az angol nyelv egyedüli és meghatározó szerepének alapművét.⁷⁵ A támogató érvek jó része a szenátusban elhangzott politikai érvekkel is összevág, miszerint a jó célt kitűző, de rosszul alkalmazott és így a társadalomban károkat okozó kormányzati programok helyrehozatalára épített, amelyet csak egy magas szintű törvény tud megtenni.⁷⁶ James C. Stalker szerint a kultúrák együttélése, a hatékony kétnyelvűséget támogató programok és az egyének közötti kommunikáció három különböző kérdés. Véleménye szerint az alapító atyák is praktikus (különösen gazdasági) okokból váltottak nyelvet és így alakult ki az angol domináns szerepe. Véleménye szerint az angol nyelvet beszélő közösség gazdaságilag és politikailag erősebb, így az egynyelvűség mindenképpen jót tesz az országnak.⁷⁷

A támogató érvekkel párhuzamosan a kritikus, sőt ellenző érvek is napvilágot láttak. Joseph Leibowicz, a már idézett tanulmányában, amely röviddel az *ELA* benyújtását követően jelent meg, az *ELA* több gyengeségét is megemlíti. Egyrészt statisztikai és szociolingvisztikai vonatkozások miatt mutat rá, hogy a nyelv nem az „egyetlen”, hanem az „egyik” kapcsolódási pont az állampolgár és a nemzet között. Az alapító atyákat említve ő éppen ellenkező megállapítást tesz: alapításkor sem volt cél a kötelező egynyelvűség bevezetése, a nemzet kohézióját más tényezőkben határozták meg.⁷⁸ A másik gyenge pont, amelyet több további szerző alapján helyesen megállapít Leibowicz, hogy a quebeci és a belga példa több szempontból sem összehasonlítható az USA helyzetével. Legfőbb érve az volt, hogy az USA spanyol ajkú állampolgárai nem törekednek saját autonómiára, politikailag teljesen integrálódnak a többségi társadalomba. A szeparatizmus vádjával illetni a kétnyelvű kezdeményezéseket teljesen tévútra viszi a nyelvi törekvések megítélését.⁷⁹

Hivatalos nyelvi szabályozást azonban az USA törvényhozása azóta sem fogadott el, annak ellenére, hogy több benyújtott módosítás-tervezet is napvilágot látott, azonban eddig mindegyiket levették a napirendről. Az angol nyelv hivatalosként történő elismerése és támogatottsága vagy éppen elvetése egyáltalán nem egyértelmű az amerikai társadalomban, a téma viszont különösen fontos.⁸⁰

amendment/2019/actions

⁷⁴ Eredeti szöveg szerint:

It is the sense of the Congress that-

- (1) the English language is the official language of the United States, and*
- (2) The Congress shall have the power to enforce this article by appropriate legislation.*

Az utolsó, felhatalmazó formula rendszeres kelléke az alkotmányos rendelkezéseknek.

⁷⁵ Joshua A. FISHMAN (1973): *Language and nationalism: two integrative essays*. Newbury House Publishers,

⁷⁶ LEIBOWICZ (1984) 528.

⁷⁷ James C. STALKER (1988): *Official English or English Only? English Journal*,3. (77.) 18-23. Reprintben: Bee

GALLEGOS (1994): *English: Our Official Language?* The Reference Shelf, Vol. 66. Nr. 2. H.W. Wilcon Co., New York, 44-52.

⁷⁸ LEIBOWICZ (1984) 529.

⁷⁹ LEIBOWICZ (1984) 532-533. Kiemelés tőlem – GB.

⁸⁰ Különösen az összefoglaló, 8. fejezetet lásd: SCHILDKRAUT (2013) 193-206.

7.2. Nyelvjogi szabályok az alkotmányos gyakorlatban

Az Alkotmány az USA állampolgárainak egyik legfontosabb kohéziós eleme. Tisztelete az élet minden szegletét áthatja, nemcsak a köz-, hanem a magánviszonyokat is. Tekintélye megkérdőjelezhetetlen. Azt is kijelenthetjük, hogy az amerikai identitáshoz szorosabban kapcsolódik, mint az angol nyelv. Azt már láttuk ugyanis, hogy az angol nyelv hivatalossá tételét az alkotmányban eddig nem kívánta rögzíteni a Kongresszus – az tehát egy vitás kérdés. Nem így az Alkotmány egésze.

Az amerikai alkotmány egyik nagy büszkesége, hogy a hatalmi ágak elválasztását és azok egymás felett való kontrollját nagyon pontosan szabályozza.⁸¹ A Kongresszus, mint törvényhozó hatalom és kétkamarás parlament, az Elnök, mint végrehajtó hatalom, illetve a bíróság hármasa egymást kiegészítve alkotják az amerikai közjogi rendszert. Bár az elnök számára vétójogot biztosít például az Alkotmány konkrét jogalkotási aktusokkal szemben, de a Kongresszusnak is jogában áll az elnöki vétókat felülbírálni mindkét ház kétharmados többségével. Az Alkotmány azt is előírja, hogy a Szenátus tanácsot ad és hozzájárul a kulcsfontosságú kinevezésekhez a végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmi ágban, valamint a szerződések ratifikálásának jóváhagyásához.

Több mint két évszázada az Alkotmány egyrészt azért maradt hatályban, mert alkotói sikeresen elválasztották és kiegyensúlyozták a kormányzati hatásköröket a politikai többség és kisebbség jogok, a szabadság és az egyenlőség, valamint a szövetségi és a tagállami kormányok érdekeinek védelme érdekében.⁸² Az Alkotmány tömör állításokból áll, amely annak ellenére, hogy már 1971-ben 10 kiegészítő módosítást kapott (*Bill of Rights*) és ezidáig többször kellett a „finom hangolást” elvégezni, a jelek szerint állja az idők próbáját. Bár az Alkotmány törzsszövege a gyarmati idők végén és az újkor kezdetén született, a módosításokkal együtt megfelel a modern társadalom változó szükségleteinek. A mai napig az Alkotmányt 27 alkalommal módosították, legutóbb 1992-ben.

A szöveg stabilitását segítő másik ok – az erős politikai és társadalmi kohézió túl – az alkotmány módosításának körülményessége. Olyan, minden tagállamot érintő, a törvényhozás mindkét kamarájára vonatkozó minősített többségű egyetértést ír elő a szöveg, amely jelentősen lassítja és nehezíti a szöveg módosítását. Nem véletlen tehát, hogy a már többször hivatkozott, a hivatalos angol bevezetésére irányuló alkotmánymódosítási javaslat (ELA) teljesen esélytelen egy ilyen erős társadalmi vitával a háttérben. Az érme másik oldala viszont az, hogy ennek folytán nem lehet „kísérletezni” az Alkotmánnyal. Minden alkotmánymódosítás csak egy erős politikai konszenzus eredményeként jöhet létre. Az olyan vitás kérdéseket, mint például az ELA és az abba rejtett szimbolikus szabályozás, fennakad az Alkotmány önvédelmi szűrőin. Ez az erős önvédelmi szűrő a magyar chartális alkotmányokból például hiányzik.

Az USA alkotmányában sem nyelvhasználati, sem kisebbségvédelmi szabály közvetlenül nem található. Egyedül az amerikai őshonos népeket, az *indiánokat* említi a szöveg két helyen. Az első cikk második bekezdésében és az 1868-as 14. módosítás második szakaszában találunk rájuk utalást. Mindkét esetben mindösszesen annyit mond az Alkotmány szövege, hogy az indiánok kivételt képeznek az általános adófizetés alól. Bár most a spanyol nyelv használatának lehetőségeit vizsgáljuk, mégis van egy olyan pont ebben a rendelkezésben, amely számunkra érdemi információt jelent. Az ugyanis, hogy az Alkotmány szövege nem „indián származású egyének” számára biztosít egy jogosultságot, hanem az „indiánok” számára. A hivatkozott szöveg szó szerint úgy szól, hogy

⁸¹ CSINK Lóránt (2014): *Mozaikok a hatalommegosztáshoz*. Budapest: Pázmány Press, 171.

⁸² Lásd az Alkotmány felvezetéséhez írt megjegyzéseket a Szenátus honlapján:

https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm?utm_content=buffer05951

„*excluding Indians not taxed*”. Ez így az egész őslakos népcsoport számára biztosított jogosultság, amely egyértelműen *kollektív jogi megközelítést* feltételez. Megjegyzem, a nyelvhasználat körüli kérdések is olyan jogi gondolkozást igényelnek, amely elfogadja a kollektív jogokat – már csak a nyelv, mint társadalmi jelenség sajátos kollektív karaktere miatt is. Így az Egyesült Államokban a kollektív alapon biztosított nyelvhasználat számára az alkotmányos jogalap igazolható lehet. Ezt azonban mégsem teszi meg az Alkotmány, hanem kisebb részt jogszabályokban, nagyobb részt a gyakorlatban, azaz a kormányzati szervek működése során fog biztosítani nyelvhasználatot.

Ez a joggyakorlat-központú jogi gondolkozás a nyelvi jogok területére is igaz. Bár a nyelvhasználat, mint láttuk, nem jelenik meg az alkotmányos törzsszövegben, mégis a joggyakorlat több helyen is kapcsolódik hozzá. Ennek feltérképezésében segítségünkre lehet az amerikai alkotmány kommentált szövege, az *The Constitution Of The United States Of America – Analysis And Interpretation*, közkeletű nevén a „Kommentált Alkotmány, avagy *Constitution Annotated*”.⁸³

A nyelvhasználat alkotmányos szabályozása ugyanis igazán a bírósági gyakorlatból olvasható ki. A kommentált szöveg a nyelvhasználat és a latínó (a hivatalos szövegben inkább: hispán) összefüggésekre különösen az Alkotmány ötödik, a hatodik, a tizenegyedik és a tizenegyedik módosítását jelöli meg csomópontként.

Az ötödik módosítás az eljárási alapjogokat tartalmazza. Itt jelenik meg a tárgyaláshoz való jog, a vádesküdtszék (Grand Jury) szerepe, a *ne bis in indem* elve, azaz a kétszeres eljárás tilalma, az önvádra kötelezés tilalma, a tulajdon korlátozása.⁸⁴

A büntető eljárás egyik közismert tájékoztatási formulája az úgynevezett „*Miranda-figyelmeztetés*”. Azt a célt szolgálja, hogy a tanú, vagy akit kihallgatnak, tudatában legyen annak, hogy felelősséget visel mindazért, amit mond.⁸⁵ Ennek a kitanításnak tehát egyszerre van egyéni jogvédelmi funkciója és egyszerre védi magát az eljárást (a precízebb bizonyíték-felvétel révén). A kitanítás tehát akkor éri el a célját, ha az üzenetet át tudja adni a hatóság az eljárás alanyának. Mi van akkor, ha a hatóság és az eljárás alanya nem értenek egymás nyelvén?

⁸³ Michael J. GARCIA-Caitlain Devereaux LEWIS-Andrew NOLAN (2017): *The Constitution Of The United States Of America – Analysis And Interpretation*. Centennial Edition. U.S. Government Publishing Office, Washington, 1-2855.

⁸⁴ Az alkotmány magyar szövegét lásd: BÖDY-URBÁN (2001) (szerk): Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 479–495. Az eredeti angol szöveg szerint: Amendment V (1791): *No person shall be held to answer for a capital, or otherwise infamous crime, unless on a presentment or indictment of a Grand Jury, except in cases arising in the land or naval forces, or in the Militia, when in actual service in time of War or public danger; nor shall any person be subject for the same offence to be twice put in jeopardy of life or limb; nor shall be compelled in any criminal case to be a witness against himself, nor be deprived of life, liberty, or property, without due process of law; nor shall private property be taken for public use, without just compensation.* (www.senate.gov)

⁸⁵ A magyar büntető eljárásjog a tanúzási figyelmeztetést a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 176.§ (1) bekezdésében tartalmazza. Az USA legfelsőbb bíróságának *Miranda v. Arizona* (1966) ügyében megjelenő „*Miranda-formula*” azonban nem azonos a teljes figyelmeztetéssel, hanem csak inkább hatással volt a magyar szabályozás kialakulására:

„(1) A tanút a nyomozás, valamint az elsőfokú és a másodfokú bírósági eljárás során az első kihallgatásakor figyelmeztetni kell arra, hogy

- a) a tanúvallomást megtagadhatja, ha az azt megalapozó körülmények a kihallgatás vagy a bűncselekmény elkövetésének idején fennállnak,
- b) ha vallomást tesz, köteles a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint az igazat vallani,
- c) a hamis tanúzást és a tanúvallomás bíróság előtti jogosulatlan megtagadását a Btk. büntetni rendeli, és
- d) ha vallomást tesz, vallomása az adott vagy más ügyben bizonyítási eszközként akkor is felhasználható, ha a vallomástételt a későbbiekben megtagadja [az a)–d) pont a továbbiakban együtt: tanúzási figyelmeztetés].”

A bíróság kimondta, hogy az eljárás alanyának jogairól való kitanításnak nincs meghatározott nyelve.⁸⁶ A spanyol ajkú félnek adott angol figyelmeztetés azonban nem jogszerű, ha a vádlott ezt követően sincs tisztában azzal, hogy például jogi képviselőhöz van joga.⁸⁷ Ez azt is jelenti számunkra, hogy akár spanyolul, akár angolul és tolmács útján lehet tájékoztatni a felet.⁸⁸ Ezt támasztja alá, hogy egy másik ügyben a Miranda figyelmeztetés spanyol nyelvre fordítása megfelelő volt, még akkor is, ha a tolmács csak eseti és képesítés nélküli személy volt és a fordítás sem volt teljesen precíz.⁸⁹ Elég tehát a kitanítást lefordítani a spanyolul beszélő fél számára, ezzel számára maradéktalanul biztosítani lehet a büntető eljárásban az alkotmányos jogokat.⁹⁰

A tolmácsolás azonban éppen az esetisége és a pontatlansága miatt veszélyeket is magában hordozhat. Egy másik ügyben ugyanis a Miranda-felügyeletben azt az elemet, hogy „szabad ügyvédhez fordulnia” az angol *free* szóból fordították, amely egyúttal jelent költségmentességet is. Ez ebben az esetben félrevezető volt, hiszen itt a választás szabadsága (*liberty*) a kitanítás pontos tartalma.⁹¹ A költségekre való kitanítás egyébként sem szükségszerű része a kitanításnak – főleg, ha azt az eljáró hatóság közvetlenül spanyolul tette meg.⁹² Természetesen minden amerikai rendőrtől nem várható el, hogy beszéljen spanyolul is. Ha viszont beszél, nem szükséges perfektnak lennie – elég, ha az eljárás alanya megérti. Ez az üzenete annak az ügynek, amelyben a rendőr tört-spanyol nyelven adott tájékoztatást egy emberölési ügyben a terheltnek, aki később arra hivatkozott, hogy alkotmányos jogait korlátozták a nem pontos kitanítással. A bíróság kimondta, hogy a fél Kubában született és minden nap beszélt spanyolul, értenie kellett a tájékoztatást, még ha az nem is volt nyelvtanilag tökéletes.⁹³

A büntetőeljárásban való nyelvhasználat többnyire tolmács igénybevételét jelenti, de nem kizárólag. Az eljáró hatóságok az eljárás más szakaszaiban is kommunikálhatnak angoltól eltérő nyelveken. Ez azonban nem mentesíti az eljáró hatóságokat, hogy minden esetben győződjenek meg arról, hogy a fél meg is értette, amit közöltek vele. Egy ügyben például a szövetségi hatóság egy spanyol nyelvű nyilatkozatot olvasott fel a spanyol ajkú félnek. Azt azonban az eljárás során kétségbe vonhatatlanul megállapították, hogy a terheltnek fogalma sem volt arról, hogy mit írt alá, mert ugyan a szavakat értette, de azok valós jelentésével nem volt tisztában. Így függetlenül attól, hogy a terhelt anyanyelvén készült a nyilatkozat, nem felelt meg az Alkotmány ötödik módosításából fakadó jogvédelmi garanciáknak.⁹⁴

Az amerikai rendőrök ma már előre nyomtatott többnyelvű tájékoztató kártyákkal járnak, amelyet el tudnak olvasatni azzal, akivel szemben az eljárást éppen folytatják. Ennek ellenére – mint az előbbi jogesetből is láttuk – meg kell győződniük arról, hogy a tájékoztatásban foglaltak tartalma eljutott az alany tudatáig. A fordítás bármilyen változatos módon történhet, ha az egyébként célra vezető. A bíróság például egyik ügyben megállapította, hogy a telefonon keresztül lefordított hatósági tájékoztatás, valamint a terhelt nyilatkozatának ugyanilyen fordítása jogszerű lehet.⁹⁵ A spanyol

⁸⁶ Mosley v. Slayton W.D.Va.1972, 348 F.Supp. 1.

⁸⁷ U.S. v. Botello-Rosales, C.A.9 (Or.) 2013, 728 F.3d 865.

⁸⁸ U.S. v. Montilla, W.D.N.Y.1990, 739 F.Supp. 143

⁸⁹ U.S. v. Hernandez, C.A.10 (Okla.) 1996, 93 F.3d 1493.

⁹⁰ U.S. v. Hernandez, C.A.10 (Kan.) 1990, 913 F.2d 1506

⁹¹ US v. Botello-Rosales, CA9 (Or.) 2013, 728 F.3d 865.

⁹² U.S. v. Soria-Garcia, C.A.10 (N.M.) 1991, 947 F.2d 900.

⁹³ Blanco v. Singletary, C.A.11 (Fla.) 1991, 943 F.2d 1477

⁹⁴ U.S. v. Monreal, E.D.Va.2008, 602 F.Supp.2d 719.

⁹⁵ U.S. v. Dimas, W.D.Pa.2005, 418 F.Supp.2d 737.

nyelven közölt, vagy arra fordított kitanítás elégtelenségére később azonban nem lehet hivatkozni, ha az eljárásban már egyszer közölte a terhelt, hogy megértette azt.⁹⁶

Nehéz helyzetet teremt azonban az az eset, amikor a terhelt egyáltalán nem beszél angolul. Egy kínai terhelttel kapcsolatban történt az, hogy a hatóság átadta neki a kínai nyelvre fordított Miranda formulát tartalmazó kártyát és azt kérte tőle, hogy hangosan olvassa fel. A terhelt ennek eleget is tett, azonban a bíróság megállapította, hogy a nyelvismeret hiánya, valamint az amerikai jogrend (nevezhetjük inkább: jogi kultúra) ismeretének teljes hiánya azt eredményezte, hogy a terhelt fel sem fogta, mit is jelent a hallgatáshoz való jog. Ez összességében a Miranda-kitanítással összefüggő jogainak sérelmét okozta.⁹⁷

A tolmács igénybevétele mellett az ötödik módosításához kapcsolódó kérdés még a vádesküdszék (*Grand Jury*) összetétele.

Az angolszász esküdtbíráskodás egyik velejárója, hogy amellet, hogy a laikus elem kiválasztására speciális szabályokat alkottak, az esküdszéknek a társadalom összetételét is (valamennyire) tükröznie kell. Nem lehet azonban például a hispán alulreprezentáltságot kimutatni két év esküdtválasztásait alapul véve.⁹⁸ Hasonlóan, a teljesen szigorú előírások szerint folyó esküdszéki eljáró személyének kiválasztásában nem tudott egy kaliforniai fél alappal hivatkozni arra, hogy pusztán a származása miatt nem volt sikeres a vezetői kiválasztási eljárása.⁹⁹ A esküdtek kiválasztási eljárását teljesen automatizálták, amely a bíróság szerint objektívvá teszi a folyamatot. A kiválasztás ilyen pártatlanságát még olyan statisztikákkal sem látta megkérdőjelezhetőnek a bíróság, amely a hispánok és a feketék alulreprezentáltságát bizonyították volna.¹⁰⁰ Az alulreprezentáltságot a bíróság nem állapítja meg pusztán a statisztikák alapján. Egyik ügyben a fél azzal érvelt, hogy a hispán reprezentáció az esküdszék választást követően mintegy 5%-kal csökkent (16%-ról, 11-re). Ezt a bíróság nem fogadta el statisztikailag releváns változásnak, így az esküdszék összeállítását is jogszerűnek ismerte el.¹⁰¹

A vádesküdszék összeállítása és az esküdtek személyének a kiválasztása az USA Alkotmányának *hatodik módosításához* is kapcsolódik. Ezt a kiegészítést, hasonlóan az ötödikhez, 1791-ben fűzte az amerikai Kongresszus az Alkotmány eredeti szövegéhez. A büntető ügyekben való eljárási jogok széles körét fogalmazza meg itt az Alkotmány: a pártatlan ítélezést, a gyors és nyilvános tárgyaláshoz való jogot, a tájékoztatáshoz való jogot, a tanúk szerepét, a védelemhez való jogot.¹⁰²

Az esküdtek megválasztásának módjáról, valamint az esküdszéki bíráskodás egyes szervezeti és eljárási szabályairól az úgynevezett Jury Selection and Service Act (JSSA, 1968) szól.¹⁰³ Az Alkotmány és a JSSA alkalmazása során a bíróság megállapította, hogy a hispánok jellegzetes csoportja a társadalomnak. Az Alkotmány hatodik módosításának céljaiból következően az

⁹⁶ U.S. v. Nolasco, S.D.N.Y.1996, 938 F.Supp. 181.

⁹⁷ U.S. v. Fung, E.D.N.Y.1992, 780 F.Supp. 115.

⁹⁸ U.S. v. Ortiz, E.D.Pa.1995, 897 F.Supp. 199.

⁹⁹ Brown v. Garcia, N. D.Cal.2002, 236 F.Supp.2d 1121

¹⁰⁰ U.S. v. Rioux, C.A.2 (Conn.) 1996, 97 F.3d 648.

¹⁰¹ U.S. v. Contreras, C.A.10 (N.M.) 1997, 108 F.3d 1255

¹⁰² Magyar szöveg: BÓDY-URBÁN (2001) 490. Eredeti angol szöveg: Amendment VI (1791): *In all criminal prosecutions, the accused shall enjoy the right to a speedy and public trial, by an impartial jury of the State and district wherein the crime shall have been committed, which district shall have been previously ascertained by law, and to be informed of the nature and cause of the accusation; to be confronted with the witnesses against him; to have compulsory process for obtaining witnesses in his favor, and to have the Assistance of Counsel for his defence.* (www.senate.gov)

¹⁰³ USC 28. § 1861-1878.

esküdtszéknek a társadalom megfelelő keresztmetszetét kell mutatnia, amelybe a hispánok egyértelműen beletartoznak.¹⁰⁴ A megfelelő társadalmi reprezentáltság (*fair cross-section*) érdekében a bíróság azt is kimondta, hogy azokat az esküdteket, akik nem szolgáltattak információt származásukról (etnikumukról), teljes mértékben ki kell zárni a hispánok és az indiánok arányának számításából, és nem szabad a nem-hispánok és nem-indiánok közé sorolni őket.¹⁰⁵ A bíróság ezzel egyértelműen a kisebbségek oldalára állt e tárgyban és döntésével azt segíti elő, hogy az esküdtszéki bíráskodásban megfelelő reprezentáltsággal vehessenek részt. Megjegyzem, hogy a bírósági ítéleteket olvasva jól kitűnik, hogy az alulreprezentáltságot kifejezetten nehéz bizonyítani bíróság előtt. Általában az esküdt-választási rendszer szabályaira vagy különböző statisztikákra alapoznak pereket, azonban a bíróság az alkotmányos kritériumok megsértését a jogi szabályozás precizitására tekintettel nem szokta megítélni.

Az Alkotmány *tizennegyedik kiegészítését* 1968-ban fogadta el a Kongresszus. Ez a módosítás, összetett, több kérdéskörrel is foglalkozik, így terjedelmesebb is, mint a fent bemutatott kettő. A jogvédelem mellett, szól a választási anyagi jogról (képviseleti és összeférhetlenségi szabályokról), valamint a bíróság előtt nem érvényesíthető követelésekről.

E kiegészítés első cikke az amerikai állampolgárság tartalmát fejt ki. Egyrészt a szöveg megállapítja, hogy valamennyi, az Egyesült Államokban született, vagy ott állampolgárságot nyert, és annak joghatósága alá eső személy az Egyesült Államok polgára, továbbá annak az államnak is polgára, amelyben lakik. Ez a kettős kötelek a tagállam és a szövetség felé azt vonja maga után, hogy a tagállam nem csorbíthatja a szövetség által biztosított jogokat, valamint garantálnia kell a törvényes eljárásokat és egyenlő jogvédelmet a joghatósága alatt élők számára. Ez az utóbbi fordulat az (*Equal Protection of the laws*), amely a hispán-relációt is felveti.¹⁰⁶

Az egyenlő jogvédelem itt is – különösen az eljárási jogok tekintetében – fog kapcsolódni a hispán származáshoz és ezen keresztül a nyelvhasználathoz. Egy esetben például egy középiskolai fiú labdarúgó csapat vendégszereplésen járt és az öltözőből eltűntek holmik. A csapat spanyol ajkú játékosokból állt és felmerült, hogy az alapvetően többségi nyelvű vendéglátók szurkolói akarták így hátrányba hozni a vendégcsapatot. A bíróság azonban kimondta, hogy a rendőrség az eljárást lopás miatt folytatta le az edző feljelentésére és nem diszkriminatív szándék vezette.¹⁰⁷

Az Egyesült Államokban a személyes szabadság különösen fontos érték. Az európai ember számára, aki megszokta, hogy a rendőrök néha megállítják az autóját, ellenőrzik, vagy az utcán, szórakozó helyeken néhanapján megvizsgálják a személyazonosító irataikat, meglepő lehet, hogy az USA-ban a „megállítás” esete a szövetségi legfelsőbb bíróságig jutott. 1968-tól azonban jogszerű az a rendőri intézkedés, amely során megállítják és ellenőrzik a személyeket.¹⁰⁸ Az ellenőrzés azonban különösen akkor nyer számunkra értelmet, ha hozzá gondoljuk az USA elég liberális fegyver-politikáját: a rendőrség itt – szemben az európai inkább okmány-ellenőrző gyakorlattal – különösen fegyvereket és illegális dolgokat keres intézkedés közben, amelyet „*stop-and-frisk politikának*” neveznek.

¹⁰⁴ U.S. v. Aguero, S.D.Fla.2003, 248 F.Supp.2d 1150.

¹⁰⁵ U.S. v. Taylor, D.N.M.2009, 663 F.Supp.2d 1157.

¹⁰⁶ Az 1. szakasz eredeti szövege az alábbiak szerint szól: *Section 1.* All persons born or naturalized in the United States and subject to the jurisdiction thereof, are citizens of the United States and of the State wherein they reside. No State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States; nor shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws. (www.senate.gov)

¹⁰⁷ Lopera v. Town of Coventry, C.A.1 (R.I.) 2011, 640 F.3d 388.

¹⁰⁸ Terry v. Ohio, 392 U.S. 1 (1968)

New York város vezetőivel szemben pert indítottak azért, mert a város rendőrei nem fordítottak kellő figyelmet a megállítás és ellenőrzés intézkedés során a faji különbségekre. Vagyis inkább túl sok figyelmet fordítottak, ugyanis az intézkedést feketékkel és latinókkal szemben többet alkalmazták. Annak ellenére, hogy sok jelzés érkezett a faji különbségek figyelmen kívül hagyása miatt a rendőrségi intézkedéseket illetően, jelentős előrelépés nem történt. A bíróság megállapította, hogy a rendőrség elmulasztotta képezni, felülvizsgálni, ellenőrizni, támogatni az alkalmazottait annak érdekében, hogy a faji megkülönböztetés látható jelei csökkenjenek. A bíróság azt is megállapította, hogy a New York-i rendőrség a fekete és hispán „stop-and-frisk” politikájával nem az egyes személyek ellen, hanem a faji csoporttal szemben lépett fel, tekintettel arra, hogy ez a két társadalmi csoport jelenik meg a legjelentősebb számban a bűnügyi statisztikákban.¹⁰⁹

Az ellenőrzés azonban nem egyértelműen megkülönböztetés-központú gyakorlat. A bíróság például kimondta azt is, hogy a sheriffnek és munkatársainak nem volt jogsértő a gyakorlata, azaz nem volt hátrányos megkülönböztetési célzata akkor, amikor a szövetségi előírásoknak megfelelően folytatta le az ellenőrzéseit. Így az, hogy egy furgont ellenőrzés céljából megállítottak, majd arra kötelezték az utasokat, hogy várják meg a bevándorlási hivatal munkatársát, nem volt jogszerűtlen. Ugyanazt a furgont egyébként ezen az útvonalon még kétszer megállították, de a bíróság szerint a harmadik megállítást során kért „személyi papírok” is a jogszerűség keretein belül voltak.¹¹⁰ Ugyanebben az ítéletben a felperes érvelt azzal is, hogy bár a hispánok aránya az érintett régióban mindössze 8,6%, a sheriff és munkatársai által lefolytatott ellenőrzések 36,8%-a érintett hispán származású személyt. A bíróság azonban elutasította a statisztikai érveket – hasonlóan a már korábban írt kaliforniai esetekhez. A statisztika ugyanis csak a vizsgált város hispánok által lakott területén végzett ellenőrzések számát mutatta és így összehasonlításra alkalmatlannak bizonyult.

7.3. Alkotmányos jogok összefoglalása

Fenti jogesetek nyilván nem merítik ki az összes ügyet. Inkább válogatásnak tekinthetők, amely által közelebb jutunk az amerikai jog és a nyelvhasználat kapcsolatához. Jelenleg, amikor az amerikai Alkotmány nyelvjogi kapcsolatait vizsgáljuk, látható, hogy nem közvetlen nyelvhasználati szabályokat kell keresnünk, hanem sokkal inkább kapcsolódási pontokat vagy olyan *anyajogokat*, amelyekből a nyelvhasználat később levezethető.

Ha az alkotmány szövegét és a hozzá kapcsolódó bírósági esetjogot vizsgáljuk, egyrészt találhatunk a nyelvhasználatához kapcsolódó alapjogot, amelyet hívhatunk *emberi jognak* is, másrészt kifejezetten *eljárési jogot*. Első látásra az amerikai Alkotmány törzsszövege ne tévesszen meg bennünket, hiszen nincs olyan emberi jogi fejezete, mint a 19. századtól kezdve hozott chartális európai alkotmányoknak. Az alapvető jog (*fundamental right*) egy minőségi kategória, amelyet az amerikai alkotmányosság sajátosan ismer el. Vannak azonban olyan, az alapjogi katalógusba tartozó jogok, amelyek megjelennek az Alkotmányban, különösen annak kiegészítéseiben. Ezek közül emelnék ki hármat, amelyek véleményem szerint a legszorosabb kapcsolatban vannak az amerikai kisebbségi vagy nem domináns nyelvek használatával.

Alkotmányos jogként legelőször a *szólás szabadságát* említeném (*freedom of speech*, Első Kiegészítés).¹¹¹ A nyelvhasználat még ha a legfontosabb emberi jogi katalógusok sem tekintik önálló

¹⁰⁹ Floyd v. City of New York, S.D.N.Y. 2013, 959 F.Supp.2d 540

¹¹⁰ U.S. v. Johnson, M.D.N.C.2015, 122 F.Supp.3d 272.

¹¹¹ Az Első Kiegészítést 1791-ben fogadta el az amerikai törvényhozás. Ez tulajdonképpen az első generációs

alapjognak, akkor is egy kommunikációs jog. Jellemzőiből következik, hogy az individuum személyes önkifejezéséhez kapcsolódik, amely feltételezi azt is, hogy van, aki befogadja ezt a kommunikációt – hiszen a nyelv egy kommunikációs csatorna. A szólás szabadsága így viszont magába foglalja azt a lehetőséget is, hogy megválasszuk azt a nyelvet, amelyen szólni kívánunk. Az emberi kommunikáció ugyanis csak akkor valósulhat meg, ha a közlő és a közlést meghallgató személy közötti üzenet mind a kettő számára azonosan érthető. A szólás szabadsága egy különlegesen széles körben védett emberi jog. Ez azonban mégsem jelenti, hogy például hivatalos viszonyokban feltétel nélkül lehetne kisebbségi nyelvet használni. Azokra már a specializáltabb, eljárási jogosultságok fognak rendelkezéseket tartalmazni.

A másik alkotmányos jog a *törvény előtti egyenlő védelemhez való jog* (*equal protection of the laws*, Tizennegyedik Kiegészítés). A jogegyenlőség az Egyesült Államok történelmének egy különleges státuszban lévő fogalma. Először a telepések és a gyarmatok küzdöttek az egyenlőség és egyenlőtlenség problémájával. Később a rabszolgák és az ő felszabadításuk után pedig a feketékkel szemben felmerülő állandó és közvetlen megkülönböztetés miatt kellett pontosítani ennek tartalmát. Jól látszik az amerikai alkotmányon a különböző történelmi korszakokban felmerülő nehézségek és az azok megoldására tett erőfeszítések nyoma. Az egyenlőség ebben különösen érintett. A fent bemutatott jogesetek közül például ide kapcsolódik az esküdtszék (*grand jury*) összetételének kérdése. Láthattuk, hogy a megfelelő társadalmi reprezentáltság milyen fontos az igazságszolgáltatásban, mint az egyik legfontosabb hatalmi ágban. Itt az amerikai jog tovább is megy a választójogon alapuló matematikán és kifejezetten szükségesnek tartja a társadalom lehető legpontosabb leképezését a választott testületekben. Valamint hasonlóan, a személyes szabadsághoz is kapcsolódó hatósági ellenőrzések (az említett *stop-and-frisk* politikák) is mutatnak összefüggést a jogegyenlőség tételével.

Harmadsorban pedig a *tisztességes eljáráshoz való jogot* említtem meg (Ötödik Kiegészítés). Bár az Alkotmány szövege elsősorban a büntetőjogi jogalkalmazáshoz kapcsolódó eljárási garanciákat emeli ki, minden bírói működésre azonos feltételeknek kell vonatkozni – függetlenül attól, hogy polgári, büntető vagy más jogterületen történik-e az igazságszolgáltatás. A tisztességes eljáráshoz való jog nyilván nagyon széleskörű területet ölel föl a jogszerű és megfelelő ítélezési fórumtól, a jogszerű és szabályozott eljáráson keresztül, az indokolt döntésig és jogorvoslatig. A nyelvhasználat viszont nem egy elkülöníthető és önálló része a tisztességes eljáráshoz való jognak, hanem szerintem sokkal inkább olyan eleme, amely végigkíséri a teljes eljárást és a legkülönbözőbb pillanatokban merül fel. Az amerikai jogban oly fontos szervezeti körülmények kapcsolódnak ide, mint az esküdtszék, de hasonlóan az eljárást segítő és jogi garanciákat jelentő tájékoztatások, vagy éppen a tolmács használathoz való legáltalánosabb jogosultság. Nyilván, az önvádra kötelezés tilalma és a Miranda-figyelmeztetés azért is különösen hangsúlyos, mert az egyik leggyakrabban és automatikusan használt kitanítási forma, amelyet a rendőri intézkedések során szinte automatikusan használnak. Magyar Zoltán annak idején, amikor az amerikai államéletet kutatta, külön kiemelte, hogy az amerikaiak szeretik a rendszeresen hozott, mérlegelést nem igénylő döntéseket automatizálni.¹¹² A nyelvijogi

szabadságjogok egy sajátos katalógusa is egyben: „A Kongresszus nem alkot törvényt vallás hivatalossá tétele vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában; nem korlátozza a szólás- vagy a sajtószabadságot; sem az embereknek a békés gyülekezéshez való jogát, sem azt, hogy petícióval a kormányhoz forduljon panaszok orvoslása céljából.”

Magyar szöveg: BÓDY–URBÁN (2001) 495.

¹¹² MAGYARY (1934) 53. és 251. Az ő szóhasználatában még „standardizálásként” is megjelenik. Véleménye szerint egyrészt a tagállami jog túlságosan összetett és bonyolult, ezért az amerikaiak nagy előszeretettel állítanak fel mindenféle szövetségi hivatalt, amely az egységesítésért és a harmonizációért felelős. Másrészt az üzemszerű (nagyüzemi) működés követeli meg, hogy a közigazgatás működésének egyes elemeit maga az állam automatizálja.

kérdések közül is nyilván azok lesznek a jog által általánosan meghatározottak, bizonyos szempontból automatizáltak, amelyek megfelelnek mérlegelésmentes és tömeges döntéshozatal (vagy közlés-kommunikáció) feltételének. Minden egyéb egyedi helyzetben viszont a tolmács igénybevétele és az egyedi bírósági jogorvoslat lesz a főszabály.

Az alapjogi szabályokból több, *kifejezetten eljárási alapjog* is származik. A fent bemutatott jogesetek közül különösen kiemelném a példák szerint a büntetőeljárásban nevesített olyan eljárási jogokat, mint például a tájékoztatáshoz való jogot, tolmácshoz való jogot és az esküdtszék megfelelő összetételét. Az eljárási jogok véleményem szerint azért is fontosak, mert azok lesznek az egyén és az állam közötti közvetlen kommunikációs felületek. A nyelvhasználat ugyanis túlnyomórészt a magán-viszonyokban való szabad közlést jelenti. Ez többnyire szabályozást nem is igényel. Azt viszont jogi szabályozás vagy bírói döntés útján határozza meg az amerikai jog (is), hogy az egyén az állami szervekkel való hivatalos viszonyában milyen kommunikációs közeget használhat. Az amerikai szövetségi jogban nincs hivatalos nyelvi szabály, mint már tudjuk. Viszont az angol nyelv egyértelműen a domináns nyelv az eljárásokban is. Éppen ezért a nyelvnek az eljárásjogi *jogvédelem és a jogi garanciák* között van a helye. Úgy működik, mint egy *katalizátor*, amely segíti, hogy a különböző eljárási jogosítványokat a felek megfelelően tudják gyakorolni.

Mindezekhez azonban az alkotmányos szabályozás túlságosan magas absztrakciós szintet jelent. Alacsonyabb, törvényi szabályozásba kell tehát helyezni a speciális eljárási nyelvhasználati garanciákat. Ezek helye pedig a szövetségi törvénykönyv, a *U.S. Code* lesz.

7.4. A USA törvény-kompilációjának nyelvjogi szabályai (*U.S. Code*)

Az előbb az alkotmányos jogok vizsgálatában arra jutottunk, hogy kifejezetten eljárási jogok is megjelennek a nyelvi vonatkozások között. A szövetségi törvénykönyv elemzése során azonban nem elég csak az eljárási csomópontokat megkeresni. Tekintettel arra, hogy egy több ezer oldalas, 54 címből álló és ezen belül több tízezres nagyságrendű paragrafust számláló joganyagról van szó, érdemes a nyelvjogi rendelkezések keresését egy külön szűrőn keresztül végezni. Ebben a kutatásban az előzetesen felállított premisszám az volt, hogy *az eljárási és az anyagi jogi szabályok* is tartalmazzanak nyelvi rendelkezéseket. Az előbbi elsősorban a közigazgatási és bírósági joggyakorlatra, működésre vonatkozik, míg az utóbbi különböző jogterületekre, igazgatási ágazatokra.

Az USA közigazgatási eljárási törvénye, az *Administrative Procedure Act*-et (*APA*)¹¹³, nem határoz meg hivatalos nyelvet. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az angol, mint domináns nyelv lesz a hatóságok működésének a nyelve. a kisebbségeket érintő rendelkezéseket is a szöveg személyzeti politikai fejezeteiben találjuk. Itt egyrészt a közigazgatási szervezetben is – hasonlóan a fent tárgyalt bírósági modellhez – megfelelő *társadalmi reprezentáltság követelményét* írja elő a törvény.¹¹⁴ A kiválasztási folyamatban tehát a kisebbségek előnyös helyzetbe kerülnek. Meg kell azonban jegyezni, ahogy az első fejezetekben erről már volt szó, a „kisebbség” elsősorban a bennszülött és csendes-óceáni népcsoportokat jelenti, másodsorban csak a feketéket és latínókat. Az „alulreprezentációt” a törvénygyűjtemény egy olyan képlettel fogalmazza meg, amelyben a kisebbségi csoport tagjainak a száma az adott foglalkoztatási kategóriában foglalkoztatottak számához képest százalékosan úgy

¹¹³ 5 U.S.C. Chapter 5 §§ 500-tól

¹¹⁴ 5 U.S.C. Chapter 41 § 4107. Az eredeti szöveg szerint „an agency shall (...) maintain a balanced workforce in which women, members of racial and ethnic minority groups, and persons with disabilities are appropriately represented in Government service”. Hasonlóan még: 5 U.S.C. Chapter 53 § 5379 (e).

alacsonyabb, hogy ez a szám kevesebb, mint az adott kisebbségnek az Egyesült Államok munkaerőpiacán belül mért megjelenése.¹¹⁵

A közigazgatás működése mellett a bírósági eljárás szabályait szükséges még áttekintenünk. A bíróságok szervezeti és eljárási szabályai a U. S. Code 28. címében találhatóak.¹¹⁶ A bíróság előtti kommunikáció angolul, szükség esetén tolmács igénybevételével történik. A tolmácsok kiválasztásáról és kinevezéséről a bíróság adminisztratív igazgatója dönt.¹¹⁷ A nyilvántartásba vett tolmácsok alkalmazása elsősorban a tárgyalásokon és meghallgatásokon szükséges, amennyiben a meghallgatott személy „kizárólag vagy elsősorban más nyelvet beszél, mint az angol”. Ez a fordulat (*speaks only or primarily a language other than the English language*) többször is visszatér a szövegben. Ez a meghatározás szinte azonos a nyelvi kompetenciáknál tárgyalt *LEP (Limited English Proficiency)* kategóriával. A törvény ezzel a megoldással kikerüli a kisebbségi nyelv definiálását, azonban a szabályozás alanya ugyanaz a kör marad: latinók, kínaiak, vietnámiak és más, angolul jellemzően kevésbé beszélő bevándorló közösségek. Az eljárást azonban nem akadályozhatja, ha nem áll rendelkezésre hivatalosan akkreditált tolmács, ilyenkor más módon kell gondoskodni a tolmácsolásról.¹¹⁸ Ez a módszer már otthonosan csengett a fülemben: ugyanis a Kárpát-medence országainak összehasonlító vizsgálata során már ugyanezt a gyakorlatot személyesen is tapasztaltam különböző közép-európai országok bíróságain.¹¹⁹ Tolmácsolást egyébként a szöveg kifejezetten a fél és a tanú esetében említi. Ez azt is jelenti, hogy a bizonyítás és a tárgyalás során merülhet fel az idegen nyelv alkalmazása.

A kinevezésről az előzőekben csak az esküdszék választásával kapcsolatban beszéltünk. Szinte magától értetődik, hogy a szövetségi bírák kinevezésének gyakorlatában is a kisebbségi csoportok kiemelt helyzetben vannak.¹²⁰ Az *APA* fent hivatkozott szövegével szemben azonban a bírósági szervezeti és eljárási törvény a hiszánokat külön nevesíti, amely megerősíti azt a feltevést, hogy „kisebbség” alatt a közigazgatási jog elsősorban a bennszülötteket érti. Mivel bírák jogvégeztet személyek, akik mind az egyetemi képzést, mind a szakvizsgát angol nyelven végezték el, így az angol nyelv ismeretének hiánya csak az esküdszékben való munka tekintetében merül fel, ahol viszont kógens kizáró ok.¹²¹ E szabály súlyát annyira fontosnak tartja az amerikai jog, hogy a bíróság kimondta róla, hogy *alkotmányos szabályként kell alkalmazni*. Ezzel viszont a bíróság egyértelműen rögzítette az angol, mint hivatalos nyelv státuszát a bíróság személyi összetételét és kiválasztási gyakorlatát illetően.¹²²

A nyelvi kompetencia mértékegysége tulajdonképpen egy űrlap, amely az esküdti jelöltség megszerzéséhez kell kitölteni (*juror qualification form*).¹²³ A bíróság viszont egy korai ítéletében azt is kimondta, hogy azok a személyek, akik minősítését elutasították a nyelvismeret hiánya miatt (mivel nem tudták kitölteni ezt az űrlapot), nem alkotnak olyan társadalmi csoportot, amelyet a társadalom megfelelő reprezentációja során figyelembe kellene venni.¹²⁴

¹¹⁵ 5 U.S.C. Chapter 72 § 7201. Ez a § egyébként tartalmazza a közzolgálati antidiszkriminációs rendelkezéseket is.

¹¹⁶ 28 U.S.C. §§ 1-5001

¹¹⁷ 28 U.S.C. Chapter 119 § 1827 (a)

¹¹⁸ 28 U.S.C. Chapter 119 § 1827 (b). Ennek az amerikai gyakorlatnak a szövegét a törvény így tartalmazza: „(...)a case in which certification of interpreters is not provided under paragraph (1) in a particular language, may the services of otherwise qualified interpreters be used.” A különbség a „certificated” és az „otherwise qualified” tolmács között van. Ez utóbbiról a bíróság elnöke dönt.

¹¹⁹ vö: GERENCSÉR Balázs Szabolcs (2015): *Nyelvben él... - Kárpát-medencei körkép a határon túli magyarok hivatalos anyanyelvhasználati jogairól*. NSKI, Méry Ratio, Budapest.189.

¹²⁰ 28 U.S.C. Chapter 43 § 631. A vonatkozó eredeti szöveg szerint „The merit selection panels established under section 631(b)(5) of title 28, United States Code, in recommending persons to the district court, shall give due consideration to all qualified individuals, especially such groups as women, blacks, Hispanics, and other minorities.”

¹²¹ 28 U.S.C. Chapter 119 § 1865. ezek szerint kizáró ok, ha a jelölt „is unable to read, write, and understand the English language with a degree of proficiency sufficient to fill out satisfactorily the juror qualification form”.

¹²² U.S. v. Marcano, D.C.Puerto Rico 1980, 508 F.Supp. 462.

¹²³ 28 U.S.C. Chapter 119 § 1869

¹²⁴ U.S. v. Test, C.A.10 (Colo.) 1976, 550 F.2d 577.

Az esküdtszék összetételével kapcsolatos másik érdekes jogeset volt az, amikor a Miami térséggel kapcsolatban megállapította a bíróság, hogy a „hispan” származás és az esküdtszék társadalmi összetétele relációjában nem kell vizsgálni a további származást. A bíróság előtt ugyanis hivatkoztak kubai-amerikaiakra, spanyol(ajkú)-amerikaiakra, puerto-ricoi-amerikaiakra, mexikói-amerikaiakra, akik mind a hispan vagy latinó gyűjtő fogalom alá esnek. A korábbi fejezetekben már szó volt arról, hogy Miami a kubai bevándorlók teszik igazán spanyol ajkú várossá. A társadalmi reprezentáltság (a már szintén említett *fair-cross-section*) azonban csak a hispanokra vonatkozik, amely fogalom egy gyűjtő-kategória, és az összes előbb említett származási országból érkező amerikai állampolgár ebbe tartozik.¹²⁵

A bírósági eljárás tekintetében egy kifejezetten nyelvhasználati – ha jobban tetszik – hivatalos nyelvi szabályra hívnám fel a figyelmet. Az Egyesült Államok speciális területeivel kapcsolatban egy önálló, 18. cím tartalmaz rendelkezéseket. A Puerto Rico-val kapcsolatos jogi szabályanyagban a bírósági eljárásra külön *lex specialis* vonatkozik. Ebben a törvénykönyv karakteresen kimondja, hogy minden, a puerto ricoi kerületi (szövetségi) bírósághoz tartozó eljárást *angol nyelven kell folytatni*.¹²⁶ Ez viszont egy olyan pont, amely egyértelműen utal az angol nyelvnek az igazságszolgáltatásban betöltött szerepére. Annak ellenére, hogy a helyi puerto ricoi bíróságok természetesen továbbra is spanyolul működnek. Az USA-nak bár nem egy önálló tagállamáról beszélünk (még), sőt, az egyetlen olyan terület Puerto Rico, ahol a lakosság szinte teljes egészében spanyol ajkú, a szövetségi igazságszolgáltatás működése kötelezően angol nyelven folyik – legalább is az írásbeliséget tekintve biztosan. Nyilván ennek van egy praktikus oldala, amely szerint a bírósági iratanyag fordíttatása egy fellebbezés esetén aránytalanul nagy terhet jelentene. Ez igaz, és az általam eddig vizsgált országok gyakorlata is alátámasztja ezt.¹²⁷ Van azonban egy olyan olvasata is, hogy Puerto Rico erős angolosítást szenved el az Egyesült Államok fennhatósága alá kerülése óta. Ezt támasztja alá az oktatási nyelvben felmerülő feszültségek, amelyekről később még lesz szó. A Puerto Rico-i és szövetségi bíróságok közötti fordítási kötelezettség mélységét jól mutatja az a példa, amikor a szövetségi legfelsőbb bíróság kimondta, hogy a Puerto Rico-i vádlott spanyol nyelvű telefonos szöveges üzenetét is le kell fordítani angol nyelvre az eljárás megfelelő lefolytatása érdekében.¹²⁸

Az amerikai szövetségi törvénykönyv kifejezetten nyelvhasználatra vonatkozó szabályai között előbb találunk rendelkezéseket a bennszülött kisebbségekre, indiánokra nézve, mint bármilyen más közösségre. Az egészségügyről és szociális rendelkezésekről szóló 42. cím tartalmaz egy külön fejezetet, amely az őshonos amerikaiak számára biztosított programokról szól. Érdekes módon, a gazdasági lehetőségeket, előnyöket tartalmazó rész (*Economic Opportunity Program*) keretein belül található mindez. A *bennszülött nyelveket védő program*¹²⁹ elsősorban anyagilag támogatja azokat a közigazgatási vagy más szerveket, amelyek segítik (*assist*) az indián nyelvek használatát. Tulajdonképpen itt elérkeztünk a szó legszorosabb értelmében vett nyelvpolitikához, amely a kihalás szélére sodort indián nyelvekre vonatkozik és nem az élő spanyolra. Ez a támogatás olyan célokra vonatkozhat, mint például közösségi programok szervezése, ahol fiatal és idősebb bennszülöttek találkozhatnak és a nyelv átadása természetes közegben megvalósulhat. Hasonlóan, a bennszülött nyelveket tanító tanárok képzése, valamint írott tananyag készítése is a program része. Itt az oktatás jelenti mind magának a nyelvnek a tanítását, mind pedig a kisebbségi nyelven való oktatást – egy minimális diáklétszám megjelölésével, ahol legalább 10 főnek kell lennie a program megindításához. Az oktatási támogatáspolitikában részt vevő pályázók között a törzsi szervezeteket (*tribal organizations*) külön kiemeli a szöveg.

¹²⁵ U.S. v. Duran De Amesquita, S.D.Fla.1984, 582 F.Supp. 1326.

¹²⁶ 48 U.S. Code Chapter 4 § 864. Az eredeti szöveg szerint: „*All pleadings and proceedings in the United States District Court for the District of Puerto Rico shall be conducted in the English language.*”

¹²⁷ GERENCSÉR Balázs Szabolcs (2015): „*Nyelvben él...*” *Kárpát-medencei körkép a határon túli magyarok hivatalos anyanyelvhasználati jogairól*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet - Méry Ratio, Budapest. 277.

¹²⁸ U.S. v. Millan-Isaac, C.A.1 (Puerto Rico) 2014, 749 F.3d 57.

¹²⁹ 42 U.S. Code § 2991b-3 – „*Grant program to ensure survival and continuing vitality of Native American languages*”

8. Tagállamok viszonya a többnyelvűséghez

Az Amerikai Egyesült Államok egy szövetségi ország. Ezt a tulajdonságát akkor sem szabad elfelejtenünk ha, mint majd látni fogjuk, a nyelv jogi szabályozásának markáns tere a szövetségi jog. Mégis, azt már tudjuk, hogy nincs szövetségi államnyelvi (vagy: hivatalos nyelvi) szabály, azaz a nyelvi kérdést a törvényhozás nem emelte szövetségi szintre.

Azt tehát, hogy egy tagállam miként viszonyul a területén lévő nyelvekhez, kizárólag az ő hatáskörébe tartozik. A nyelvi szabályozás ilyen fokú decentralizáltsága azért is fontos, mert korábban a latinók országon belüli megoszlása, valamint a migráció belső irányai és arányai vizsgálatánál láttuk azt, hogy jelentősen eltér egy-egy tagállamban élő latinók helyzete. Vannak olyanok, ahol szinte őshonos közösségben élnek a spanyol ajkúak, akik korábban érkeztek, mint az angol nyelvű telepesek vagy hódító katonák. Vannak olyan tagállamok is, ahol új jelenségként élük meg a spanyol nyelv megjelenését. Ezenkívül, vannak demokrata és vannak republikánus többségű államok, amely a pártszimpátián túl, hatással van a nyelvekhez való hozzáállásra is. Vegyes kép ez így, nehéz elsőre eligazodni.

Ha tehát a szövetségi szintet elhagyva a tagállami jogok szintjére megyünk, igazán nagy sokszínűséget tapasztalhatunk. Ennek a vizsgálatához, talán jobb, ha ismét egy rövid történelmi áttekintéssel látunk hozzá, mert így könnyebb lehet a később vizsgált országok belső folyamatainak megértése.

Az angol, mint hivatalos nyelv ma az USA 50 tagállamának közel a felében megjelenik.¹³⁰ A sort 1923-ban Nebraska állam nyitotta meg, ahol az első világháború befejezését követően egy erős német-ellenes hullám söpört végig. Ennek eredménye lett, hogy az addig nagy számban beszélt német nyelv ellenében az angolt deklarálta hivatalos nyelvné a tagállami alkotmány.

Illinois állam egy egészen különleges államnyelvi szabályt hozott ugyanabban az évben. A kisebbségi jogi vonatkozásokon túl a nyelvészeti értéke is meghatározó ennek a szabálynak, hiszen 1923-ban ez a tagállam az „amerikai” nyelvet (*American*) jelölte meg hivatalos nyelvként.¹³¹ Az amerikai angol, mint önálló nyelv megteremtése többször felmerült az USA történetében. Közel 50 évvel később azonban, 1969-ben, Illinois állam megváltoztatta ezt a fenti alkotmányos szabályt és kihirdette, hogy immár az angol (*English*) nyelv a hivatalos.¹³² Ez a módosítás éppen az emberjogi mozgalom idejére esett, így talán nem meglepő, hogy más államnál nem is látunk hasonló kezdeményezést ebben az időben.

A 80-as évek azonban jelentős fordulatot hozott a korábbi nagy nyelvi toleranciában is. 1981-ben Virginia állam hozott hivatalos nyelvi szabályt, amely szerint az angol nyelv Virginia állam hivatalos nyelve. A rendelkezés azonban nem kizárólagos: törvény nem követelhet és nem tilthat meg angol nyelven túl más nyelven való hivatalos közlést.¹³³

1984-ben Indiana, Tennessee és Kentucky állam, 1986-ban Georgia és Kalifornia fogadott el alkotmányos rendelkezést a hivatalos nyelvről. Georgia korábban egy deklaratív, nem kötelező erejű szabályt jelentetett meg, azonban ezt 1996-ban egy hivatalos nyelvről szóló törvénnyel megerősítette. 1987-ben további öt: Arkansas, Mississippi, Észak-Karolina, Észak-Dakota, és Dél-Karolina hozott hasonló törvényt. 1988-ban Arizóna, Kolorádó és Florida csatlakozott a sorhoz.

A 90-es években Missouri (1998), Montana (1995), New Hampshire (1995), Dél-Dakota (1995) és

¹³⁰ A hivatalos nyelvi szabályokat tartalmazó alkotmányok összefoglalását az alábbi oldal foglalja össze:<http://www.languagepolicy.net/archives/langleg.htm>

¹³¹ Az eredeti szöveg szerint: Sec. 1. *Be it enacted by the People of the State of Illinois, represented in the General Assembly: The official language of the State of Illinois shall be known hereafter as the "American" language and not as the „English” language.*

¹³² Chapter 5, Section 460/20. *The official language of the State of Illinois is English.*

¹³³ Code Of Virginia, Chapter 829 (1996) Chapter 7. §7.1-42. *„English designated the official language of the Commonwealth.”*

Wyoming (1996) rendelkezett az angol nyelv elsőbbségéről.

A folyamat a kétezres években sem állt le: Utah (2000), Iowa (2002), Idaho (2007), Kansas (2007) és Oklahoma (2010).

A nyelvi szabályozás jogforrási szintje államonként eltérő. Vannak államok, amelyek a tagállami alkotmányban jelentették meg az angol hivatalos nyelvről szóló rendelkezést (Kalifornia, Kolorádó, Florida, Nebraska, Oklahoma), és vannak olyanok, amelyek törvényt hoztak a tárgyban. A különbség tulajdonképpen elhanyagolható, ugyanis mindkét esetben *stricti iuris* szabályról van szó, amelynek a szimbolikus értéke is meghatározó. Hasonlóan nagy szórást találunk a szabályozás tartalmában is. Vannak olyan országok, amelyek elismerik, hogy más nyelven is lehet például közszolgáltatást nyújtani. Ilyen a már bemutatott virginiai törvény. Más államok, mint például Kalifornia, éppen ellenkezőleg: csak az angol nyelv használatára vonatkozó szabályokat rögzítették.

A 80-as évek végére – mintegy válaszként megjelenő – az angol mellett más nyelveket is elfogadó mozgalom (*English Plus* vagy „*English +*”) a szakirodalmon túl, az alkotmányos szabályokban is visszhangra talált.

E mozgalom alapproblémája egyáltalán nem kisebbségi jogi, hanem abból indul ki, hogy az angol nyelvű többség jellemzően egynyelvű és alig tanul idegen nyelveket.¹³⁴ Az ehhez mérten a nyolcvanas évek elején propagált angol egynyelvűséggel szemben szólalt meg egy civil szervezet. 1985-ben a *Spanish American League Against Discrimination*¹³⁵ megfogalmazta az „*English Plus*” programot, amely nyíltan az ellenpontja kívánt lenni az „*English Only*” mozgalomnak. Célja az oktatásban való kétnyelvűség támogatása, valamint az idegen nyelvek tanulására és így elfogadására való ösztönzés. A programot kitaláló szervezet nevében is metaforát jelent, hiszen a kezdetűiből származó mozaikszó (SALAD) utal a század második felének nagy amerikai identitás-keresési vitájára: olvasztótégelyként (*melting pot*) vagy salátástálként (*salad bowl*) kell-e tekinteni a multikulturális és többnyelvű amerikai társadalomra? Ez utóbbi arra utal, hogy a nyelv és az amerikai identitás között inkább származékos kapcsolat van, mint közvetlen, így az eltérő kultúrájú és nyelvű népek az önazonosságuk feladása nélkül is szerves részei tudnak lenni az amerikai társadalomnak. Mindebbe bele lehet érteni az őshonos indiánokat, csendes-óceáni népeket és a latinókat is. Megjegyzem, az egynemzetiségű és többnemzetiségű állam dilemmája nem (vagyis nem csak) amerikai jelenség. Kántor Zoltán európai filozófusokat nagy számban sorol fel, akik ehhez az problémakörhöz kapcsolódóan már a francia felvilágosodástól kezdve írtak – mindkét oldal mellett és ellen érvelve.¹³⁶

Az *English+* program a kétnyelvűség oldaláról közelíti a nyelvhasználatot. Azt feltételezi, hogy az angol nyelv megfelelő szintű ismeretét minden amerikai állampolgár eléri. Emellett viszont más nyelvet is elsajátít, amely lehet akár tanult idegen nyelv, vagy a saját anyanyelve.

Az *English+* első programszerű megjelenése 1989-ben volt, amikor közel ötven civil szervezet aláírásával¹³⁷ megjelent egy vitairat *English Plus: Statement of Purpose* címmel az *English Plus*

¹³⁴ A felsőoktatásban való idegennyelv-tanulás problémája és elégtelensége is visszatérő témája a szakirodalomnak.

Lásd pl: David L. SIGSBEE (2002): Why Americans don't study foreign languages and what we can do about that. *New Directions For Higher Education*. 45-52.

¹³⁵ Az NGO ma is működik, Floridai székhellyel: <http://www.saladonline.org/>

¹³⁶ KÁNTOR Zoltán (2014): *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Osiris, Budapest, 57-63.

¹³⁷ Az aláírók voltak: American Civil Liberties Union, American Jewish Committee, American Jewish Congress, Caribbean Education and Legal Defense Fund, Center for Applied Linguistics, Chinese for Affirmative Action, Coloradans for Language Freedom, Committee for a Multilingual New York, Conference on College Composition and Communication, Christian Church (Disciples of Christ), El Concilio de El Paso, Haitian American Anti-Defamation League, Haitian Refugee Center, Image de Denver, IRATE (Coalition of Massachusetts Trade Unions), Mexican American Legal Defense and Educational Fund, Michigan English Plus Coalition, META (Multicultural Education, Training, and Advocacy) Inc., National Association for Bilingual Education, National Coalition of Advocates for Students, National Council of La Raza, National Puerto Rican Coalition, New York Association for New Americans, Organization of Chinese Americans, Spanish-Speaking/Surnamed Political Association, Stop English Only Committee of Hostos Community College, Teachers of English to Speakers of Other Languages. lásd:

Information Clearinghouse (EPIC) kiadásában.¹³⁸ Ez a dokumentum egy törvényhozási határozat, vagy egy nemzetközi (vagy EU-s) jogi norma formáját kölcsönözve egy díszes és hosszú preambulumból, valamint nyolc pontból áll. Az egész szöveg tulajdonképpen két nyelvi családot vázol fel: elsősorban az angolt, mint a szövetség közös nyelvét, másodsor az őshonos (indigenous) nyelveket. E kettőt egyenlő fontosságúnak deklarálja és ösztönzi az USA döntéshozóit, hogy a kétnyelvűséget támogató programokat folytassák, valamint a kirekesztő programokat – mint például nevesítetten az English Only-t – korlátozzák vagy szüntessék meg.

Az *English+* úgy tűnik, nem maradt egy irodalmi eszme. Tovább élését mutatja az, hogy – hasonlóan a hivatalos nyelvi kezdeményezésekhez – ez is meg-megjelenik a törvényhozás előtt. Mindenesetre, talán a befogadásra ösztönző célkitűzései miatt, több sikert tud elkönyvelni.

Elsőnek Új-Mexikó állam fogadott el úgynevezett „*English +*” politikát 1989-ben. Az ő példáját még ebben az évben követte Oregon és Washington állam. Rhode Island 1992-ben fogadott el hasonlót.

Új Mexikó tagállam az 1989-es 16. számú, egyébként nem kötelező erejű határozatának címe „*Supporting Language Rights in the United States*” volt. Ebben a tagállami törvényhozás kijelentette, hogy az angol nyelv dominanciája olyan jelentős az Egyesült Államokban, hogy azt nem veszélyezteti semmilyen más nyelv. Ezért annak törvényhozási megerősítése sem szükséges. Viszont az angolon kívül létező más nyelvek anyanyelvi használata gazdasági és kulturális haszonnal jár mind a tagállam, mind a nemzet számára.¹³⁹ Éppen ezért az angol nyelv, valamint további nyelvek elsajátítását a tagállam ösztönzi, támogatja.¹⁴⁰

Oregon állam a fenti rendelkezést annyiban egészítette ki, hogy határozatában megállapítja, hogy a gazdasági-, köz- és magán-szférában a különböző nyelvek használata, valamint a különböző kultúrák jelenléte elfogadott és támogatott az államban.¹⁴¹

Amikor az alkotmányos rendelkezéseket vizsgáljuk és a tagállam, valamint a szövetség közötti kapcsolatról van szó, nem szabad elfelejtenünk az olyan különleges helyzetben lévő tagállamokat sem, amelyek nincsenek közvetlenül az USA kontinentális területéhez kapcsolva.

Alaszka és Hawaii 1959-ben, mindössze fél év különbséggel vált az USA 49. és 50. tagállamává. Mindkettő területén a bennszülöttek nyelve a mai napig élő nyelv. Sőt, azt is lehet mondani mindkét nyelv a maga nemében védett állapotba került, hasonlóan a már említett kontinensen beszélt indián nyelvekhez.

A nagy angol államnyelvi hullám először *Alaszkát* érte el. 1998-ban a tagállam elfogadta azt a törvényt, amellyel az angolt hivatalos nyelvként ismerték el. Pontosabban, csak ismerték volna el, mivel a bíróság 2002 márciusában alkotmányellenesnek minősítette ezt a törvényt.¹⁴² A bíróság megállapította, hogy a kötelező angol egynyelvűség sérti a szólás szabadságát. Ezen ítélete ellen azonban fellebbeztek és 2007-ben az Alaszkai legfelsőbb bíróság – megfordítva az elsőfokú döntést – alkotmányosnak ítélte a törvényt és lehetővé tette annak hatálybalépését.¹⁴³ A vita azonban az angol nyelv kizárólagossága és a helyi, őshonos alaszkai nyelvek között nem csitult továbbra sem. Végül az alaszkai törvényhozás 2014-ben tett pontot az ügy végére, amikor is elfogadta azt a törvényt, amely

<http://www.languagepolicy.net/archives/EPIC.htm>

¹³⁸ Reprint formában megjelent: Bee GALLEGOS (1994): *English: Our Official Language?* The Reference Shelf, Vol. 66. Nr. 2. H.W. Wilcon Co., New York, 24-27. valamint: <http://www.languagepolicy.net/archives/EPIC.htm>

¹³⁹ A szöveg egyértelműen leteszi a voksát az idegennyelv ismeret előnyei mellett: „*Proficiency on the part of our citizens in more than one language is to the economic and cultural benefit of our state and the nation...*”

¹⁴⁰ Proficiency in English plus other languages should be encouraged throughout the State.

¹⁴¹ Senate Joint Resolution 16 (1989). A határozat szövege szerint: „*That the use of diverse languages in business, government and private affairs, and the presence of diverse cultures is welcomed, encouraged, and protected in Oregon.*”

¹⁴² Moses Kritz, and others v. State Of Alaska, 3DI-99-12 CI

¹⁴³ Alaskans For A Common Language, INC., Appellant, v. Moses KRITZ, et al. No. S-10590. A teljes ítéletet lásd itt: <https://caselaw.findlaw.com/ak-supreme-court/1419880.html>

hús nyelvvel egészíti ki az alaszakai hivatalos nyelvek körét.¹⁴⁴

A nagyszámú őshonos nyelv jogszabályi megjelölése természetesen inkább deklaratív szabály, mintsem kötelező. Erről tanúskodik a módosítás második bekezdése, amely szerint az angolon kívül más nyelven való hivatalos tájékoztatás nem jelent kötelezettséget az állami szervek számára. Ettől függetlenül, véleményem szerint az alaszakai törvényhozás helyre billentette azt az egyensúlyi állapotot, amelyet a szövetségi jog követelt meg az indián nyelvek kihalása miatti végszükség felismerésekor. Ez értékelhető az őshonos nyelvek számára egyfajta „győzelemként” is, amely arra mutat, hogy érdemes volt a veszélyeztetett nyelvek védelmére keln. Továbbá intő jel arra is, hogy a hivatalos angol deklarációja szövetségi szinten valóban olyan feszültségeket szülne, amelyek akár politikai instabilitást is okozna.

Hawaii története más utat járt be. Az alkotmány olyan szabályt tartalmaz, amely a problémát meg szeretné előzni. Az 1978-ban elfogadott szöveg szerint „az angol és a hawaii a hivatalos nyelvek Hawaii szigetein (...)”¹⁴⁵ Hawaii, mint a polinéziai világhoz tartozó szigetecsoport még a viharos XX. századi történelme során is meg tudta őrizni saját identitását. Mégis, a hawaii nyelv a kihalás szélére sodródott. Jelenleg nem túlzás azt mondani, hogy a szigeten élő spanyol bevándorlók nagyobb számban beszélnek spanyolul, mint ahányan az őshonos hawaii nyelvet bírják. Akkor miért kell az alkotmányban a kétnyelvűség deklarálása, ha úgyis mindenki angolul beszél? A válasz megint a nyelv-mentés és a deklaráció. Egy szimbolikus jelentőségű aktus, amely a nyelven keresztül a hawaii kultúrát és identitást hivatott őrizni és fenntartani.

A hivatalos kétnyelvűség kategóriájában meg kell említeni még *Puerto Ricot* is. Annak ellenére, hogy Puerto Rico sokkal korábban került az Egyesült Államok fennhatósága alá, mint Hawaii, még mindig nem tagállam. A spanyol gyarmatosításból megmaradt nagyon erős kötődés a spanyol nyelvhez fennmaradt úgy is, hogy 1898-tól az Egyesült Államok országrészeként tartják számon. Elnöke az amerikai elnök, helyben kormányzó vezeti. 1952-ben fogadták el a sziget alkotmányát, amelyben a „társult” státuszt fogadják el Puerto Rico és az Egyesült Államok hivatalos kapcsolataként.

A Puerto Rico-i Alkotmány harmadik cikk ötödik bekezdése említ egy felől nyelvi rendelkezéseket. Ezek szerint a Puerto Rico-i törvényhozásba többek között csak olyan személy választható aki „spanyolul vagy angolul olvas és ír”.¹⁴⁶ A sorrend és a kötőszó is fontos: az Egyesült Államoknak jelenleg ez az egyetlen területe, ahol az angollal teljesen egyenrangú módon jelenik meg más nyelv is – nem csak elméletben, hanem a gyakorlatban is.

III. RÉSZ: Konklúzió

9. A nyelvvédelem komplexitása

A kontinentális és az angolszász (főleg amerikai) jog tanulmányozása rávilágít többek között a nyelvi jogok sajátosságaira is. A kontinentális jog szorosabb kapcsolata a pozitív joghoz a nyelvjogi szabályokban is nyomon követhető. Nyilván az, hogy Európában születhetett olyan Nyelvi Charta, amely a nyelvhasználat valós problémáit képes feltárni, nemcsak amiatt van, hogy részes államai többnyire kontinentális jogot alkalmaznak és közelebb állnak az írott jog primátusához – igénylik a pozitív jogot. Fontos látni azt is, hogy a globális méretekhez képest Európa olyan földrajzi értelemben behatárolt közeg, amely történetileg, kulturálisan is homogénebb. Ez lehetőséget adott arra – a szovjet

¹⁴⁴ AS 44.12.310. Módosító törvény: Bill 216(STA) April 1. 2014. Módosító szövegrész szó szerint: Sec. 44.12.310. Official languages [LANGUAGE]. „The English, Inupiaq, Siberian Yupik, Central Alaskan Yup'ik, Alutiiq, Unangax, Dena'ina, Deg Xinag, Holikachuk, Koyukon, Upper Kuskokwim, Gwich'in, Tanana, Upper Tanana, Tanacross, Hän, Ahtna, Eyak, Tlingit, Haida, and Tsimshian languages are [LANGUAGE IS] the official languages [LANGUAGE] of the State of Alaska..”

¹⁴⁵ Hawaii állam alkotmánya, 1978., XV. Cikk, 4. Szakasz

¹⁴⁶ Az eredeti szöveg szerint: „... able to read and write the Spanish or English language”

blokk felbomlásával adódó történelmi helyzet kihasználásával együtt –, hogy erős, a kisebbségi nyelveket beszélő személyeket komoly védelemben részesítse. Legalább is azt mondhatjuk, hogy a megoldást igénylő problémák köre könnyebben volt körülhatárolható, mint az ENSZ esetében.

A Nyelvi Charta végrehajtásának és monitorozásának tanulmányozásakor jól látható azonban, hogy a tagállami pozitív jog normái önmagukban nem elegendőek. A megfelelő végrehajtási (azaz közigazgatási) eszközökön túl szükséges lehet még a helyi közösség bevonása és a normatív szabályokon túlmutató adminisztratív eszközök alkalmazása is.

Mivel a nyelvhasználat területileg a legtöbb esetben precízen meghatározható, így a nyelvi jogok garantálása is helyi szinten a leghatékonyabb. Az a nyelvi önállóság, amellyel egy helyi közösség élni tud, a legkevésbé sem lesz akadálya a többségi nyelvű állam adminisztrációjának, viszont a helyi nyelvet beszélő közösség aktívabban vesz részt a közéletben. Erre mind a többségében spanyol ajkú területeken, városokban (Miami, Puerto Rico), megfigyelhető kedvezmények, mind pedig az európai nyelvi karakterrel rendelkező autonómiák (Dél-Tirol, Åland, Frízföld, Korzika) jó példát mutatnak.

Az Európai Unió és elődje, az Európai Gazdasági Közösség is sajátos módon kapcsolódott ehhez a lokális szinten zajló nyelvvédelmi trendhez. Különösen a nem-kormányzati szervezetek nyújtott támogatások útján – Kovács Péter szavait kölcsön véve – „szégyenlős” nyelv-védelmet valósít meg. A 80-as években létrehozott és mintegy harminc évig működő European Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL) és ma az European Language Equality Network (ELEN) ezt a közvetett odafordulást, védelmet jelenítik meg.

Mindezek láthatóvá teszik a nyelvi jogok legfőbb sajátosságát: a geopolitikai sokszínűséget. A nyelvjogi rezsimek szinte országoként és nyelvenként változnak. Véleményem szerint ez az a tulajdonság, amely leginkább hátráltatja a generális, univerzális norma megalkotását, azonban éppen ez nyitja meg a kaput az adminisztratív eszközök szinte végtelen tárháza előtt.

10. Nyelvek békés együttélésének eszköztára

Az amerikai hispán példa és az európai nyelvvédelem elemzésének eredményét, azaz a jogi védelemnél szélesebb körű, „jogi+adminisztratív” védelem szükségét alátámasztja az is, hogy még az olyan nemzetközi nyelvjogi intézmények is, mint amilyen a Nyelvi Charta Szakértői Bizottsága, többnyire adminisztratív eszközök útján látják biztosíthatónak a nyelvi jogok érvényesülést.

Bármely országban előforduló nyelvekre (kisebbségi nyelvekre) olyan adottságként tekintek, amely ténykérdés. A kisebbségi nyelv létezését nem a jog, hanem az a tény igazolja, hogy egy pontosan mérhető, kimutatható és definiálható közösség beszél egy nyelvet. A nyelvnek is és a kisebbségnek is vannak olyan objektív ismérvei, amelyek mérhetőek. A jogi védelemnek tehát ahhoz kell igazodnia, hogy ez a nem domináns helyzetben lévő nyelv milyen földrajzi, társadalmi, történelmi és más adottságokkal rendelkezik.

A jó nyelvjogi szabályozás megalkotásához több faktort is vizsgálni kell.

(i) Az anyanyelv mindenek előtt *emberi jogi kérdés*. Vitán felül áll, hogy a nyelvhasználat és így a nyelv emberi jogi státusza szoros kapcsolatban áll más alapjogokkal.¹⁴⁷ A nemzetközi jog által meghatározott, és a nyelv védelmét biztosító nemzetközi jogi keretek fontosak egy állam nyelvvédelmi rendszerének meghatározásához, azonban az Egyesült Államok példája is mutatja,

¹⁴⁷SKUTNABB-KANGAS (2012, 238-240) tovább is megy, amikor kimondja, hogy megkülönböztethetők „belső” (core) alapvető és külső nyelvi emberi jogok, valamint kiemeli a nyelvi jogok kollektív jogi jellemzőit is.

hogy nem kizárólagosan ez a döntő. Európa országai különleges helyzetben vannak abból a szempontból, hogy a Nyelvi Charta különleges védelmet nyújt a regionális vagy kisebbségi nyelveknek, amely követhetőbbé teszi a nyelvvédelmi rendszereket.

(ii) A nyelv *biztonságpolitikai kérdésként* is felmerül. Nem kell messzebbre tekinteni, mint a 2014-2015-ös ukrán események, ahol a politikai instabilitást végső soron a nyelvi feszültségek eredményezték.¹⁴⁸ A 20. században a klasszikus „nagy” európai autonómiák többségében biztonságpolitikai faktor is felmerült egy-egy robbantás, vagy más agresszív cselekmény miatt: Dél-Tirol, Åland, Baszk-föld esetében például, hogy csak a legismertebbeket említsem.

(iii) A nyelvnek a *demokratikus intézményrendszer működésében* is fontos faktor lehet. Erre a legjobb példa a választójogi szabályok és a nyelv kapcsolata lehet. Az Egyesült Államokban például a 60-as évektől komoly vita folyik pro és kontra a többnyelvű szavazólapokról. Itt Európában, a Kárpát-medencei régióban végzett saját felmérésem pedig azt igazolta, hogy a kisebbségi nyelven működtetett önkormányzati (politikai) döntéshozatal is közvetlenebb kapcsolatba hozza a helyi közösséget, mintha a döntést nem az első nyelven (anyanyelven) ismerné meg a polgár.

(iv) Végül ez utóbbival kapcsolódik össze a *kormányzás során használt nyelv* kérdése. Annak érdekében, hogy egy állam megfelelő, megbízható és hatékony kormányzást tudjon biztosítani, területén élő nyelvek sajátosságaival tisztában legyen. A kormányzás egyik célja maga a lakosság, másik pedig a rendszer (struktúra és szisztéma) működtetése¹⁴⁹, amely éppen az előbbi tényszerű adottságok folytán kapcsolatban áll az állampolgárok által beszélt nyelvekkel is. Ez a kapcsolat az emberarcú közigazgatás örök igényét is kifejezi.

Összességében a nyelvek békés egymás mellett élését szabályzó jognak a fenti négy faktort kell figyelembe vennie. Véleményem szerint akkor hatékony és megfelelő egy nyelvjogi szabályozás, ha az azt a célt szolgálja, hogy a kisebbségi nyelvet beszélő személyek jogait úgy gyakorolhassák és kötelezettségeiket úgy teljesíthessék, mint azt a domináns nyelvet beszélő állampolgárok tehetik és részt tudjanak venni a demokratikus intézmények működtetésében is – nyelvük és kultúrájuk megőrzése mellett.

A szerző válogatott publikációi

Monográfia:

Gerencsér B. Sz. and A. Juhász, “*A kisebbségi autonómia.*” pp. 1–214, 2001. hhrf.org/autonomia. Újraközölve: Flachbarth-füzetek 2018, 4. szám. <http://flachbarth.blogspot.com/2018/10/kisebbségi-autonomia.html>

Gerencsér B. Sz., „*Nyelvében él...*”. Budapest: Szent István Társulat, 2009.

Gerencsér B. Sz., *Ethics in autonomous public service*. Passau: Schenk Verlag, 2012.

Gerencsér B. Sz., “*Nyelvében él... Kárpát-medencei körkép a határon túli magyarok hivatalos anyanyelvhasználati jogairól.*” Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 2015. (kiegészített, módosított kiadás)

¹⁴⁸GERENCSÉR (2015) 153-154.

¹⁴⁹Magyary megfogalmazásában: „a közigazgatás a közösségért van.” KISS–MAGYARY (1939) 11.

Cikkek, tanulmányok:

Gerencsér, Balázs: Nyelvi Jogok Érvényesíthetősége: Probléma-Térkép A Nyelvi Charta Monitoring Alapján. Pázmány Law Working Papers 3 Pp. 1-8. , 8 P. (2018)

Gerencsér B. Sz. and A. Juhász, "A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón I.," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 2, pp. 287–321, 2000.

Gerencsér B. Sz. and A. Juhász, "A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón II.," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 3, pp. 317–340, 2000.

Gerencsér B. Sz. and A. Juhász, "Kisebbségvédelem realizálódása a nemzetközi szervezetekben," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 1, pp. 287–312, 2002.

Gerencsér B. Sz., "A nemzeti kisebbségek és anyaországuk kapcsolata," in Emlékkönyv Flachbart Ernő tiszteletére, 2003, p. 233.

Gerencsér B. Sz., "Győri Szabó Róbert: Kisebbségpolitikai rendszerváltozás Magyarországon," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 1, pp. 309–320, 2003.

Gerencsér B. Sz., "Nyelvi jogok - törvények I.," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 4, pp. 93–104, 2004.

Gerencsér B. Sz., "Nyelvi jogok – törvények II.," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 1–2, pp. 224–231, 2005.

Gerencsér B. Sz., "Nyelvhasználati változások a délvidéki magyarság történetében," in Honorem Magistrorum: Tanulmányok Botos Gábor tiszteletére, 2005, pp. 25–44.

Gerencsér B. Sz., "A kisebbségi törvény és az anyanyelvhasználat – hozzászólás a romániai kisebbségi törvénytervezet vitájához," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 1–2, pp. 39–46, 2005.

Gerencsér B. Sz., "Nyelvi jogok - törvények III.," Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle, vol. 1–2, pp. 223–234, 2006.

Gerencsér B. Sz., "A nyelvhasználati jog kiteljesedett formája: a kisebbségi autonómia," in A Közjogi Államtudományi Kutatócsoport publikációi, 2. köt, 2006, pp. 9–55.

Gerencsér B. Sz., "Alkotmányjogi kutatások a határon túl," in Doktori iskola, prelegálások 3, 2004, pp. 57–69.

Gerencsér B. Sz., "Az alkotmányos kisebbségvédelem összehasonlító vizsgálata," in Doktori iskola, prelegálások 5., 2006, pp. 90–102.

Gerencsér B. Sz., "Emlékezés gróf Esterházy Jánosra," Iustum Aequum Salutare, vol. 3, no. 3, pp. 225–229, 2007.

Gerencsér B. Sz., "Döntéshatékony és szabályozási anomáliák a kormányzatban," in Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről, 2010, pp. 275–289.

Gerencsér B. Sz., "Nyelvi jogok történeti áttekintése Romániában," Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny, vol. 2, pp. 33–42, 2005.

Gerencsér B. Sz., "Reform attempts in the Hungarian public administration in the 1930s and 2010.,"

in *Ratio legis, ratio iuris*, 2011, pp. 493–505.

Gerencsér B. Sz., “Összehasonlító kutatások jogfejlesztő céllal,” in *Formatori iuris publici. Studia in honorem Geisae Kilényi septuagenarii.*, 2006, pp. 125–140.

B. Gerencsér and A. Koltay, “Hagyomány és tiszteletadás,” *Jogtörténeti Szemle*, vol. 6, no. 1, pp. 73–75, 2004.

Gerencsér B. Sz., “E-közigazgatás,” in *Az információs társadalom jogi vetületei*, 2011, pp. 167–188.

Gerencsér B. Sz., “Az *amicus curiae* fogalom fejlődése az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában,” *Magyar Jog*, vol. 2, pp. 114–118, 2012.

B. Gerencsér, “Special Legal Orders,” in *The basic law of Hungary*, 2012, pp. 259–274.

Gerencsér B. Sz., “A hatósági eljárások korrupciós kockázati tényezői,” in Szente, Zoltán (szerk.) *Elemzések a közszféra korrupciós kockázatairól : Gyűjteményes tanulmánykötet a 2011. évi integritás felmérés adataiból*, 2012, pp. 49–62.

Gerencsér B. Sz., “Gondolatok az új nemzetiségi törvényről,” *Pázmány Law Working Papers*, vol. 34, pp. 1–13, 2012.

Gerencsér B. Sz., “Teleki Pál: Az igazi tisztviselő,” *Iustum Aequum Salutare*, vol. 1, pp. 163–166, 2012.

Gerencsér B. Sz., “Linguistic Rights in Education,” in *Linguistic Rights in the in Education*, 2012, pp. 95–97.

Gerencsér B. Sz., “Safe Educational Environment in Hungary,” in *Tolerance and Safety in Education*, 2012, pp. 66–73.

Gerencsér B. Sz., “Ki a bíróság barátja?,” *Ügyészek Lapja*, vol. 4, pp. 17–24, 2012.

Gerencsér B. Sz., “Nyelvi jogok a magyar nemzetiségi jogban,” *Barátság (Budapest)*, vol. 1, pp. 26–27, 2013.

Polt P., Gerencsér B., Varga Zs. A., Nagy R., and Köpf E. M., “Il Pubblico Ministero in Ungheria, dopo la riforma costituzionale,” *Cassazione Penale*, vol. 2013, no. 1, pp. 445–471, 2013.

Gerencsér B. Sz., “The Development of the Concept of *Amicus Curiae* through the Judgements of the ECHR,” in *Az ügyészek büntetőjogon kívüli tevékenysége [The Role of Prosecutors Outside the Criminal Law Field]*, 2013, pp. 33–42.

Gerencsér B. Sz., P. Polt, and R. Nagy, “A magyar ügyészség az Alaptörvény elfogadása után,” in *Kriminológiai Tanulmányok 50., Jubileumi kötet*, 2013, pp. 175–192.

Polt P. and Gerencsér B. Sz., “A nemzetközi igazodási pontok (standardok),” in *Az ügyészek nagy kézikönyve*, 2013, pp. 1578–1598.

Gerencsér B. Sz., “Protection of linguistic rights: centralization or decentralization?” 2013.

Gerencsér B. Sz., “A közszolgálati etika új kihívásai,” in *A jó kormányzásról*, 2012, pp. 295–328.

Gerencsér B. Sz., “Protection of local indigenous communities in the scope of governance,” *Iustum Aequum Salutare*, vol. 2, pp. 83–94, 2013.

P. Peter, ZS. V. András, G. Balázs, N. Réka, and M. K. Eszter, “Die ungarische Staatsanwaltschaft nach der Reform des Grundgesetzes: Background zum offiziellen Treffen mit den Vertretern der

- Venedig-Kommission am 4.4.2012,” Österreichische Richterzeitung, vol. 2013, no. 5, pp. 108–118, 2013.
- Gerencsér B. Sz., “Modellkísérletek: fogalmak, célok, módszertan,” in Modellkísérletek a közigazgatás fejlesztésében, 2013, pp. 11–34.
- Gerencsér B. Sz., “Az első dokumentált magyar pilotok: a ’40-es évek szociális modellkísérletei,” in Modellkísérletek a közigazgatás fejlesztésében, 2013, pp. 137–154.
- Gerencsér B. Sz., “Modellkísérletek modellezése,” in Modellkísérletek a közigazgatás fejlesztésében, 2013, pp. 285–298.
- Gerencsér B. Sz., “A nemzetiségi törvény - mint kodifikációs patchwork,” Mta Law Working Papers, vol. 40, pp. 1–7, 2014.
- G. Patyi and Gerencsér B. Sz., Possible solutions of controlling and evaluating model tests, vol. 1. Budapest: Pázmány Péter Catholic University Faculty of Law and Political Sciences, 2013.
- Gerencsér B. Sz., “Safe educational environment in Hungary,” European Journal For Education Law And Policy: Journal Of The European Association For Education Law And Policy, vol. 8, no. 2, pp. 111–124, 2012.
- Gerencsér B. Sz., “Anyanyelvek a ringben: Kisebbség és többség nyelvi konfliktusainak kezelése belső jogi eszközökkel,” in Politikai krízisek Európa peremén, 2014, pp. 55–68.
- Gerencsér B. Sz. and L. Berkes, “Rendszert a rendszerekben! – avagy gondolatok a nyilvántartások rendszertanáról,” Új Magyar Közigazgatás, pp. 23–31, 2014.
- Gerencsér B. Sz., “A kodifikáció munkafázisairól és a kodifikátor kelléktáráról,” Iustum Aequum Salutare, vol. 4, pp. 41–50, 2014.
- Gerencsér et al, A “hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig. Szeged: Primaware, 2014.
- Gerencsér B. Sz. and A. Juhász, “Közigazgatás a 2. világháború után (1945-1989),” in A “hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig, 2014, pp. 30–39.
- Gerencsér B. Sz., “Nemzetiségi törvények Magyarországon,” in Kisebbségvédelem Európában, 2015, pp. 45–58.
- Gerencsér B. Sz. and L. Berkes, “Konferencia az EU készülő eljárási modelltörvényéről és a tíz éves Ket. rekodifikációjáról a Pázmányon,” Új Magyar Közigazgatás, vol. 8, no. 2, pp. 116–119, 2015.
- Gerencsér B. Sz., “Special Legal Orders,” in The Basic (Fundamental) Law of Hungary, 2015, pp. 305–320.
- Gerencsér B. Sz., “Nemzetiségek anyanyelvű jogérvényesítése a határon túl,” in Cooperatrici veritatis, 2015, pp. 197–203.
- Gerencsér B. Sz., “Katolikus oktatás a humanitás és értékek átadása - akár a fősodorról szemben is,” Iustum Aequum Salutare, vol. 2, pp. 376–380, 2016.
- Gerencsér B. Sz., “State and Church in Education: Special Attention to the Control and Support –the Hungarian Case,” in ELA-World Congress “Educating Today and Tomorrow, A Renewing Passion,” 2015, pp. 237–246.
- Gerencsér B. Sz., H. Jakab, and Á. Varga, “Az ügyészség szervezete és működése,” in Bírósági-

ügyészségi szervezet és igazgatás, 2017, pp. 183–216.

B. Hajas, G. Koi, Gerencsér B. Sz., L. Berkes, A. Bencsik, G. Hulkó, J. Fehér, A. Lapsánszky, and M. Polgár, “VI. könyv,” *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás; A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-Tudományi Szakmai Folyóirata*, no. 2, pp. 196–241, 2017.

Gerencsér B. Sz., “Összehasonlító nyelvjog,” in *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban*, 2017, pp. 445–462.

Gerencsér B. Sz., “State and Church - Education in Hungary,” in *Religion, Law and Education: Tensions and Perspectives*, 2017, pp. 95–108.

Gerencsér B. Sz., “Nyelvpolitikák-nyelvi jogok, azaz az együtt élő nyelvek joga.” 2017.

Gerencsér B. Sz., “A ‘köz’ és ‘magán’ találkozási pontjainak sajátos vonásai a nyelv biztonságpolitikai szerepének példáján keresztül,” in *A nemzetbiztonság kihívásainak hatása a magánszférára*, 2017, pp. 15–24.

Gerencsér B. Sz., “Nyelvi jogok érvényesíthetősége,” *Pázmány Law Working Papers*, vol. 3, pp. 1–8, 2018.

Gerencsér B. Sz., “Együtt élő nyelvek és kisebbségi nyelvű oktatás a Kárpát-medencében,” *Jogtörténeti Szemle*, vol. 3, pp. 40–45, 2017.

B. Gerencsér, “Education in Hungary,” in *The Yearbook of Education Law 2017*, 2017, pp. 247–252.

Gerencsér B. Sz., “Kisebbségpolitikai rendszerváltozás Magyarországon- Gondolatok Győri Szabó Róbert írása kapcsán,” *Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle*, vol. 8, no. 27 (1), 2003.

Szerkesztett kötetek:

Gerencsér B.- Takács P.,(szerk.). *Ratio legis, ratio iuris*. Budapest: Szent István Társulat, 2011.

Gerencsér B. Sz. (szerk.), *Reflections on European Public Prosecutor’s Office*. Budapest: LÜ, 2012.

Gerencsér B. Sz.(szerk.), *Modellkísérletek a közigazgatás fejlesztésében*. Budapest: Pázmány Press, 2013.

Gerencsér B. Sz.(szerk.), *Pilot projects in Public Administration Management*, vol. 1-2. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar (PPKE JÁK), 2013.

Gerencsér B., Berkes L., and Varga Zs. A.(szerk.), *A hazai és az uniós közigazgatási eljárásjog aktuális kérdései - Current Issues... (the ReNEUAL Model Rules)*. Budapest: Pázmány Press, 2015.